

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ® КАПІТАЛ

Науково-практичний журнал

7 — 8 ' 2002

Журнал засновано у лютому 2002 року
Видається щомісячно

Зміст

Погляд на проблему

- Тацій В.Я., Підпригора О.А.,
Святоцький О.Д. Нагальна потреба інтелектуально-правової
освіти в Україні 3

Судова експертиза

- Шупеня М.М. Питання судово-експертної діяльності 10

Реальність сьогодення

- Крайнєв П.П. Формування системи органів управління
промисловою власністю в Україні 16

- Олійник О.С. Шляхи інтернаціоналізації інноваційної
діяльності та проблеми патентування
новітніх технологій в Україні 25

- Закорецька Г. Проблемні питання розвитку законодавства
України про інтелектуальну власність 34

Про патенти

- Різун В.Ф.,
Осипенко С.Б. Деклараційний патент — ілюзія захисту 37

Сучасність і перспективи

- Буров О.Ю. Людський чинник у формуванні
інтелектуального капіталу 42

Прахов Б.Г. Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт охорони інтелектуальної власності 46

Інтелектуальна економіка

**Капіца Ю.М.,
Федченко Л.Ю.** Методологічні підходи до експертної оцінки вартості нематеріальних активів (інтелектуальної власності) 51

Правові колізії 61

Коментар фахівця

Ступак С.К. Про відшкодування радіо- і телемовникам 62

Кращенко В.П. Професійна назва роботи: фахівець з інтелектуальної власності 67

Наш семінар

Інтелектуальна власність. Оцінка, облік, оподаткування 72

Інформаційний простір

Загальними зусиллями до спільної мети.....73

До відома читачів

Показчик статей і матеріалів, надрукованих у журналі 2002 р. 75

НАГАЛЬНА ПОТРЕБА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В. Тацій,
*Президент Академії правових наук України,
академік НАН України*

О. Підпригора,
*провідний науковий співробітник НДІ
інтелектуальної власності, доктор юридичних
наук, професор, академік АПрН України*

О. Святоцький,
*директор НДІ інтелектуальної власності, доктор юридичних
наук, професор, член-кореспондент АПрН України*

Тенденції світового соціально-економічного розвитку зумовлюють пріоритетність інтелектуальної діяльності у будь-якій країні, яка має на меті поліпшити добробут свого народу. Сьогодні акцент переноситься з виробництва, потреби якого раніше визначали напрями науково-технічної та іншої діяльності, саме на інтелектуальну, творчу діяльність.

За умов ринкової економіки стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни визначатимуть, принаймні в ХХІ ст., найновіші здобутки науки, техніки і культури в найширшому сенсі цього поняття. Напрями виробництва зумовлюватимуться найбільш ефективними досягненнями інтелектуальної діяльності. Виробництво стає лише засобом раціонального використання здобутків науки, техніки і культури на благо людини.

Світовий досвід соціально-економічного поступу багатьох країн з

розвиненою ринковою економікою свідчить, що там, де шанують і цінують науку, де піклуються про втілення її здобутків в технічні обладнання, де не принижують значення культури, там люди живуть краще. За сучасних умов здобутки науково-технічного прогресу не просто трансформуються в безпосередню продуктивну силу, а зумовлюють її розвиток, її науково-технічний рівень і економічну ефективність. Тепер можна упевнено стверджувати, що науково-технічний і духовний потенціал визначає усі інші напрями соціально-економічного поступу.

Рівень науково-технічного і духовного потенціалу, безперечно, залежить від рівня освіти. Саме тому передові країни світу прагнуть дати вищу освіту всім випускникам середньої школи. У сьогоднішній без вищої освіти не обійтися, суспільство потребує все більшої кількості фахівців з такою освітою, здатних створювати і впроваджувати високі технології.

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Зростання ролі й значення інтелектуальної діяльності в соціально-економічному розвитку суспільства зумовлює необхідність розв'язання принаймні трьох груп проблем:

- 1) правове забезпечення інтелектуальної діяльності;
- 2) широке та раціональне використання результатів інтелектуальної діяльності;
- 3) захист прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Для надійного та ефективного правового забезпечення інтелектуальної діяльності необхідно створити відповідний правовий механізм, здатний належним чином забезпечити правову охорону цієї діяльності. В Україні вже існує необхідна правова база. Загалом вона відповідає сучасним світовим стандартам, хоча й має істотні недоліки і, зрозуміло, потребує постійного та систематичного удосконалення. Інтелектуальна діяльність перебуває в постійній динаміці, що й зумовлює потребу приведення законодавства у відповідність з її зростанням. Сучасне законодавство України про інтелектуальну власність ще не являє собою єдиної цілісної системи, здатної забезпечити необхідний рівень інтелектуальної діяльності.

Слід зазначити, що цивільно-правова наука на сьогодні ще не здатна запропонувати теоретичні і практичні ідеї, наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які могли б втілитися в конкретні правові норми, спроможні піднести рівень правової охорони інтелектуальної власності та, головне, належним чином стимулювати інтелектуальну діяльність. За останні роки захищено низку кандидатських ди-

сертацій з проблем правової охорони інтелектуальної власності. Вони є помітним внеском у науку про інтелектуальну власність, проте зазначені дисертації спрямовано на розв'язання лише окремих вузлів у теорії інтелектуальної власності. Ще гірше стоять справи з масштабними дослідженнями проблем правової охорони інтелектуальної власності.

За роки незалежності України поки що захищено лише одну докторську дисертацію з проблем інтелектуальної власності. Але ж соціально-економічна роль і значення інтелектуальної діяльності та проблеми їхньої правової охорони заслуговують на більшу увагу з боку дослідників-правників. Щоправда, готуються до захисту дві докторські дисертації із зазначених проблем.

Сучасний стан правової охорони інтелектуальної власності потребує більш масштабних і фундаментальних досліджень її проблем. На це націлюють науково-дослідні та навчальні установи, директивні акти органів влади й управлінських структур держави. Не узагальнив поки що судової практики у справах інтелектуальної власності і Верховний Суд України.

Зростання кількості законодавчих та інших нормативних актів з питань правової охорони інтелектуальної власності породжує також певні, так би мовити, локальні проблеми. У зазначених законодавчих та інших нормативних актах мають місце положення, які подеколи не узгоджені між собою, не позбавлені суперечливості, прогалин, нечітких формулювань тощо. Це трапляється тому, що немає якогось єдиного централізованого органу, який би про-

вадив науково-теоретичну експертизу законопроектів і проектів інших нормативних актів перед їх ухваленням Верховною Радою України та іншими відповідними органами. Такі функції могла б виконувати певна науково-дослідна установа.

Зазначені проблеми породжують думку про потребу створення універсального законодавчого акта (зведеного, кодифікованого) про інтелектуальну власність України. У разі опрацювання та прийняття такого кодифікованого законодавчого акта в ньому вдалось б уникнути суперечливих положень, неузгодженостей та інших огріхів, що властиві законодавству України про інтелектуальну власність. Водночас його чинність можна було б поширити й на ті результати інтелектуальної діяльності, які поки що не мають правової охорони.

Наступною, досить гострою проблемою є широке і раціональне використання результатів інтелектуальної діяльності. Це також одна з найзанедбаніших ділянок у цій сфері. Ми часто вихваляємося, що першими у Європі створили персональний комп'ютер, досягли найвищого рівня в тому чи іншому напрямі науково-технічної діяльності. А що з цього має Україна, її народ — скромно замовчуємо. Іншими словами, ми ще не навчилися раціонально використовувати ті здобутки, які маємо. Україна ж іще володіє досить потужним науково-технічним та духовним потенціалом.

У тому, що досягнення інтелектуальної діяльності в Україні часто використовуються нераціонально та неефективно, певну частку провини несе і правова наука, і законодавст-

во. Цивільно-правова наука стосовно раціонального використання інтелектуальної власності на сьогодні взагалі не може надати будь-яких рекомендацій чи пропозицій. Законодавство України про інтелектуальну власність навіть не містить норм, які б якимсь чином стимулювали широкомасштабне застосування об'єктів цієї власності. Натомість пірати дуже кмітливо користуються нашою беззахисністю і безоплатно використовують надбання нашої науково-технічної думки і культури.

Законодавство не наділяє активних творців новацій необхідними пільгами. Аж ніяк не стимулюються користувачі результатами інтелектуальної діяльності. В Україні немає спеціального централізованого державного органу, який би взяв на себе організацію раціонального використання наявної інтелектуальної власності, рекламував її тощо. Недостатньо пропагуються наші результати інтелектуальної діяльності за кордоном, ліцензійну торгівлю належно не розгорнуто. Державний департамент інтелектуальної власності ці функції своїми не вважає і цими питаннями не займається ...

Як бачимо, справу з використанням об'єктів інтелектуальної власності невпорядковано. Немає й громадських або комерційних організацій (за винятком управління авторськими правами на колективній основі), які б займалися даними питаннями. Однією з причин такого становища слід визнати відсутність відповідних фахівців цієї справи.

Серед чинників, що стримують творчу активність трудящих, треба назвати недостатньо надійний захист права інтелектуальної власності. До-

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

водити наявність цього на теренах України непотрібно, оскільки про це цілий час повідомляють засоби масової інформації. До України з боку світового співтовариства уже вживаються економічні засоби впливу.

Не можна стверджувати, що держава Україна нічого не робить для посилення захисту права інтелектуальної власності. Але вжиті заходи не досягають мети — піратство не лише не припиняється, а набирає все більших масштабів. Складається враження, що хтось дуже зацікавлений у сталості піратства, — адже прибутки від нього перекривають усі витрати, в тому числі і на ухиляння від покарання за порушення права інтелектуальної власності.

Зараз чинна система захисту права інтелектуальної власності недостатньо надійна і ефективна, не узгоджена між своїми осередками. Потрібна єдина система захисту права інтелектуальної власності незалежно від її об'єктів. На тепер існує одна система норм для захисту авторського права і суміжних прав, інша — для захисту патентних прав, розкидана по окремих законах.

Не узгоджено вказані системи і між кримінально-правовим захистом та цивільно-правовим. Кримінально-правові норми захисту права інтелектуальної власності виявилися настільки м'якими, що їхні порушники анітрохи не бояться. Що, наприклад, для порушника авторського права сплатити 17 000 гривень штрафу, якщо від нелегального використання об'єктів авторського права він дістає прибутки в десятки разів більші. За цивільним законодавством за такі порушення накладаються набагато суворіші санкції

— виплата компенсації за порушення авторського права і суміжних прав сягає 7 мільйонів гривень.

Досить складною, громіздкою і мало демократичною є судова процедура розгляду спорів з приводу порушення права інтелектуальної власності. Знов-таки спадає на думку, що законодавство більше дбає про захист прав та інтересів порушника, ніж потерпілого. Потерпілому набагато складніше довести величину заподіяної порушенням шкоди, ніж порушнику ухилитися від відповідальності за неї.

Малоефективним є і адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності.

Уразливим місцем у захисті права інтелектуальної власності є неналежний професійний рівень суддів, які розглядають справи про порушення права інтелектуальної власності. Почасти судді не мають необхідних знань для розгляду таких специфічних справ. Не просто й виконати судову ухвалу на користь суб'єкта права інтелектуальної власності.

Як зазначалося, однією з причин недостатньої правової охорони інтелектуальної власності є відсутність фахівців належного рівня у цій сфері. Для справдешньої охорони права інтелектуальної власності потрібні фахівці не лише у сфері права, а й у сфері економіки, фінансів тощо. Ми ж ведемо мову лише про правовий аспект інтелектуальної власності.

Проте підготовці згаданих фахівців в Україні приділяється вочевидь недостатньо уваги. Зокрема, юридичні вузи здебільшого обмежуються в загальному курсі цивільного права 10 — 12 годинами, присвяченими праву інтелектуальної власності. У

найкращому разі, в окремих юридичних вузах (факультетах) читають спеціальні курси з права інтелектуальної власності обсягом 16 — 20 годин. У переважній більшості інших вузів право інтелектуальної власності взагалі не викладається. При цьому йдеться не про повноцінний курс права інтелектуальної власності, а лише про його основи.

27 квітня 2001 р. було прийнято Указ Президента України "Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні" (Урядовий кур'єр. — 2001. — № 79 від 5 травня). У цьому Указі є припис: "Вжити в установленому порядку заходів щодо ... запровадження у вищих навчальних закладах курсу з основ інтелектуальної власності". В Указі йдеться не про якісь певні навчальні заклади, а про всі вищі навчальні заклади незалежно від форм власності та рівня акредитації. Проте даний Указ поки що виконується неналежно. Видається доцільним ввести викладання елементарного курсу основ права інтелектуальної власності в старших класах середньої школи. Для викладання таких курсів необхідно розробити типові програми, підготувати і видати підручники чи навчальні посібники. Для цього також потрібні відповідні фахівці.

В Указі також ведеться мова про підготовку за державним замовленням фахівців з питань інтелектуальної власності для органів державної влади та закладів освіти, науки, культури державної форми власності. Отже, в Указі ставиться питання про широкомасштабні заходи щодо підготовки фахівців з питань інтелектуальної власності. Навчальні за-

клади Міністерства освіти і науки України до реалізації цього Указу ще не підготувалися. Проте зволікати з його виконанням щодо підготовки фахівців з питань інтелектуальної власності неприпустимо, оскільки такі фахівці потрібні також і для судової системи.

Передусім необхідно розробити і впровадити модель фахівця з питань інтелектуальної власності. При цьому видається, що підготовка фахівців з питань інтелектуальної власності має здійснюватися за двома моделями. За однією моделлю — студенти вищих навчальних закладів мають одержати загальну інтелектуально-правову освіту. Це повинен бути загальний курс з основ права інтелектуальної власності. Його мають прослухати всі студенти вищих навчальних закладів без будь-яких винятків. Така загальна освіта з інтелектуальної власності необхідна всім випускникам вищих навчальних закладів незалежно від форм власності і рівня акредитації.

Випускники вищих навчальних закладів мають знати, що таке інтелектуальна діяльність та інтелектуальна власність, чітко розрізняти авторське право і патентне право, знати, як оформити свої права на той чи інший твір науки, літератури і мистецтва, будь-який об'єкт промислової власності. Людині з вищою освітою необхідно знати, якими правами наділяє її закон на створений нею об'єкт інтелектуальної власності, як цими правами користуватися та як їх захищати. Прикро чути від людини з вищою освітою запитання, де вона має одержати патент на статтю, яку вона подала до наукового журналу.

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Безперечно, суб'єкт права інтелектуальної власності має знати, якими можуть бути порушення його прав, і як від них захиститися. Практика свідчить, що безліч творців не знають своїх елементарних прав на створений ними результат інтелектуальної діяльності, більше того, вони не знають і про те, що мають такі права. Такий нігілізм за сучасних умов неприпустимий, він завдає шкоди не лише правам та інтересам самих творців, а й державі в цілому. За радянських часів у вищих навчальних закладах читався спеціальний курс "Патентознавство". На тепер такий курс нас не може задовольнити — потрібен курс, який би охопив основи правової охорони цілої інтелектуальної власності.

Окремо слід подумати про підвищення кваліфікації суддів у сфері інтелектуальної власності. Було б добре, аби Верховний Суд України узагальнив судову практику у справах з інтелектуальної власності і на підставі цього аналізу прилучив суддів до розгляду справ з інтелектуальної власності.

Зрозуміло, що для такої загальної інтелектуально-правової освіти необхідно розробити і прийняти програму, підготувати, а також і опублікувати відповідний підручник чи навчальний посібник. Усе це слід робити невідкладно, оскільки від зволікання страждають інтереси держави. Зрозуміло й інше. Для викладання зазначеного елементарного курсу необхідно мати підготовлених викладачів, а їх бракує.

Отже, постає проблема підготовки фахівців з інтелектуальної власності вищого рівня — магістрів з права інтелектуальної власності, ка-

ндидатів та докторів юридичних наук за спеціальністю цивільне право, цивільний процес та міжнародне приватне право. Потреба в них є більш ніж нагальною. Адже, крім підготовки фахівців з інтелектуальної власності, необхідно також вести планомірні, фундаментальні і ґрунтовні дослідження проблем правової охорони інтелектуальної власності. Поки що такі дослідження дуже обмежені. Слід підкреслити, що держава розуміє значення і необхідність таких досліджень. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. за № 582 в системі Академії правових наук України створено Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності. До його обов'язків належить проведення наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності; участь у напрацюванні проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності; підготовка експертних висновків із зазначених питань.

Такий науково-дослідний інститут в Україні вкрай необхідний. Він поки що перебуває в стадії становлення, але вже розпочав науково-дослідні роботи. Для цього інституту також потрібні фахівці вищого рівня. Сьогодні в Україні лише три доктори наук, які досліджують тією чи іншою мірою проблеми правової охорони інтелектуальної власності, кілька кандидатів юридичних наук. Цих наукових сил занадто мало.

Фахівців з інтелектуальної власності вищого рівня — магістрів варто готувати за іншою моделлю, за окремою програмою. Передусім слід зважати на те, де використовуватимуться магістри-фахівці з інтелек-

туальної власності, які посади вони обійматимуть. Як на нас, це мають бути дослідники наукових проблем у науково-дослідних установах та навчальних закладах, працівники державних органів влади й управління, які займаються питаннями інтелектуальної власності, судді різного рівня судів, патентні повірені тощо.

Слід врахувати й те, що за сучасних умов будь-який фахівець, котрий не володіє хоча б однією іноземною мовою, не може себе вважати фахівцем вищого рівня.

Отже, обмежитися в навчальному плані магістрів лише коротким спецкурсом з права інтелектуальної власності означає вводити себе в оману. Магістр з інтелектуальної власності має володіти необхідною сумою знань з прикладної економіки, менеджменту, основ бухгалтерії та обліку, оподаткування.

Але головним у підготовці магістра — фахівця з права інтелектуальної власності має бути правова підготовка у сфері інтелектуальної діяльності й інтелектуальної власності. Тут спецкурс відтинком 16 — 20 годин не влаштує, потрібно дістати ґрунтовні знання не тільки з власного законодавства, а й іноземного, практики його застосування. Необхідна ґрунтовна обізнаність зі спеціальною науковою літературою.

Магістрів — фахівців з права інтелектуальної власності мають готувати не всі численні навчальні заклади, що займаються підготовкою юристів "широкого профілю". Міністерство освіти і науки України повинно давати дозвіл готувати магістрів лише окремим вузам, спроможним робити це.

Кандидатів і докторів юридичних наук — фахівців з права інтелектуальної власності науково-дослідні установи і навчальні заклади мають готувати за окремими планами, за потребою. Проте звертає на себе увагу кількість кандидатських дисертацій з тематики інтелектуальної власності. Як відомо, Академія правових наук України видає зведений перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (2000 — 2001).

У згаданому переліку немає жодної докторської дисертації з проблем правової охорони інтелектуальної власності, хоча за нашою неофіційною інформацією до захисту готуються дві докторські дисертації. Кандидатських дисертацій з цивільно-правової проблематики зазначений перелік містить 185, серед них з тематики, що тією чи іншою мірою стосується інтелектуальної власності, всього 18, (приблизно 10 % від загальної кількості кандидатських дисертацій з цивільно-правової тематики). Здавалося б, що не так уже й мало. Проте, якщо врахувати, що окремі дисертаційні дослідження стосуються інтелектуальної власності лише побічно, а кількість вузів України, в яких має викладатися курс основ права інтелектуальної власності, — чималий, цієї кількості дисертаційних досліджень вочевидь недостатньо. До того ж, слід мати на увазі, що фахівців з права інтелектуальної власності потребують і науково-дослідні установи України. ♦

ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Шупеня,
заступник Державного секретаря Міністерства юстиції України

Сьогоднішній етап судової реформи пов'язано з впровадженням в дію Закону України "Про судоустрій України" від 07 лютого 2002 року № 3018 — III та прийняттям законів, що регламентують сферу здійснення судочинства. Йдеться, насамперед, про розгляд і прийняття поданих до Верховної Ради України проектів процесуальних кодексів і проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про судову експертизу" (від 03.06.2002 р. № 1144 У).

Проекти процесуальних кодексів, які напрацьовуються під час здійснення судово-правової реформи, повинні спиратися на принципи, закладені в Конституції України. Норми кодексів, що регулюють судово-експертну діяльність, мають кореспондуватися з нормами спеціального закону — Закону України "Про судову експертизу" від 25.02.94 № 4038 — XII. Це забезпечить єдність підходів до нормативно-правового регулювання питань судово-експертної діяльності в цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному процесах і виконавчому провадженні.

Аналізуючи норми проекту Цивільного процесуального Кодексу, вне-

сеного на розгляд Верховної Ради України в січні 2002 року (законопроект № 8436), можна констатувати, що положення, які стосуються судово-експертної діяльності, мають певні вади та неузгодженості.

Так, у нормах законопроекту не враховано, що на сьогодні судово-експертна діяльність в Україні здійснюється різними суб'єктами: державними спеціалізованими установами та відомчими службами; на підприємницьких засадах; громадянами за разовими договорами (ст. 7 Закону України "Про судову експертизу").

У регламентації питань судової експертизи законопроект часто-густо містить норми, які мають еkleктичний зміст або вводять нову термінологію без роз'яснення юридичного змісту вжитих термінів. Наприклад, "особливі стосунки", "альтернативне проведення експертизи" тощо.

Не повною мірою відображено положення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.97 № 8 "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах", які вже знайшли практичне застосування в судовій практиці.

Розглянемо більш детально окремі статті проекту й зупинимося на

тому, як проект Кодексу регулює питання щодо використання спеціальних знань.

Зокрема, це стосується підстав для відхилення кандидатури експерта-спеціаліста, серед яких у законопроекті згадуються "особливі стосунки" і не подається роз'яснення, які саме стосунки вважаються "особливими." Варто звернути увагу, що в ст. 18 проекту йдеться лише про відхилення кандидатури експерта, але не згадується про обов'язок експерта заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав (ст. 12 Закону України "Про судову експертизу").

Викликає зауваження і пункт 3 статті 18, де зазначено, що експерт не може брати участі у справі, якщо "виявився некомпетентним щодо з'ясування обставин, які мають значення для цієї справи". На нашу думку, перед тим, як призначити експерта, суд має визначитися з питанням його компетентності — наявності в нього відповідної освіти, кваліфікації, досвіду роботи в певній галузі знань тощо. Отже, якщо експерта призначено, то це свідчить, що суд вважає його компетенцію достатньою. Саме наявність у особи спеціальних знань становить підґрунтя процесуального статусу експерта. Тому питання щодо компетентності повинно розглядатися під час призначення експертизи (тоді ще не йдеться про експерта, а лише про особу чи осіб, яким може бути доручено проведення експертизи). Після винесення ухвали суду про проведення експертизи особа набуває процесуального статусу експерта, і подальший розгляд питання щодо її компетенції свідчить про

хвибність доручення експертизи особі, котра належною мірою не володіє спеціальними знаннями.

Окремого аналізу заслуговують питання: "Яким чином встановлюється компетентність експерта?", "Що саме свідчить про компетентність особи?".

Потребує також свого визначення поняття "спеціальні знання". У науковій літературі неодноразово обговорювалось питання щодо визначення меж цього поняття, його конкретного змісту, проте єдиного підходу до розгляду його змістовності не вбачається [1 — 4]. Якщо цю норму буде закріплено, то потребує роз'яснення подальша процедура у разі відводу експерта через некомпетентність під час проведення ним експертизи. Мабуть, потрібно буде знову виносити ухвалу про призначення експертизи іншому експерту. У такому разі виникають запитання. Чи буде експертиза, призначена після відводу експерта, первинною, чи повторною? Як бути з відшкодуванням витрат частково проведеної експертизи тощо?

Визначаючи коло осіб, які можуть бути судовими експертами, на наш погляд, за основу краще взяти норми статей 9, 10, 11 Закону України "Про судову експертизу."

Позитивною новелою проекту кодексу є визначення процесуального статусу спеціаліста, котрий, згідно із статтею 52 проекту, залучається з метою надання суду технічної допомоги. Загалом у ній відображено вже закріплені положення статті 128 — 1 Кримінального процесуального кодексу України.

Водночас доцільно доповнити норму положеннями, що впливають із

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

статті 6 Закону України "Про адвокатуру" та статті 30 чинного Цивільного процесуального кодексу України, а саме: про можливість залучення спеціалістів для проведення досліджень юридичними та фізичними особами. Відповідно до ст. 6 Закону України "Про адвокатуру", до професійних прав адвоката належить право: *"отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань"*. Такого роду дослідження можуть також проводитися за запитами органів нотаріату, митниці, а також на прохання підприємств, установ, організацій і громадян.

Враховуючи, що у цивільному процесі тягар доведення доказів покладається на сторони, таке доповнення, як на нас, надасть можливість альтернативи сторонам (громадянам та юридичним особам) щодо отримання висновку з питань, які потребують спеціальних знань, від іншого спеціаліста разом з висновком експерта, призначеного судом. Таке доповнення цілком узгоджується з положеннями статті 62 проекту "Письмові докази".

Що стосується письмових доказів, до яких за формою документа можна віднести і висновки спеціалістів, варто додати, що ні правового статусу, ні навіть форми цих висновків однозначно не врегульовано. Так, в експертних установах МЮ України збирають висновки досліджень спеціалістів, а в установах МВС — довідки. На цю проблематику неодноразово зверталася увага у науковій літературі [5].

Суттєвого уточнення потребує стаття 51 законопроекту. Передусім це стосується упорядкування логіч-

ної послідовності її частин, а саме: насамперед визначення процесуального статусу судового експерта, кваліфікаційних вимог до осіб, що можуть залучатись як експерти, прав, обов'язків та відповідальності експерта.

Обговорення потребує і положення проекту, згідно з яким *"на вимогу суду експерт зобов'язаний негайно надати матеріали справи та інші документи, що використовувалися для проведення експертизи, а також повідомити результати дослідження."* (ч. ст. 51 проекту). Але як же бути у випадках, якщо вимога надійшла, а провадження експертизи ще не завершено? У такому разі експерт може повідомити лише проміжні результати експертного дослідження. Не зрозуміло також за яких обставин суд може припинити проведення експертизи? Чи призупиняє така вимога суду термін проведення експертизи? Яким чином і в якому обсязі поновлюється проведення експертизи?

Окрім того, таку вимогу суду фактично можна розглядати як втручання у проведення експертизи, тобто порушення принципу незалежності судової експертизи (ст. 3 Закону України "Про судову експертизу"). Стаття 4 Закону України "Про судову експертизу" наголошує: *"Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: ... заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи"*.

Кілька слів про визначення поняття доказів.

Частина перша статті 56 проекту Кодексу бере за основу визначення

доказів, яке було сформульовано ще за радянських часів, тобто докази це передовсім "фактичні дані". Але в науковій літературі це визначення сприймалося неоднозначно (докладний аналіз різних точок зору проведено І. В. Решетниковою [4, с. 58 — 176]). У монографії наведено визначення доказів, яке набагато точніше відображає їхню змістову сутність. Ось як воно виглядає мовою оригіналу: *"Доказательства по гражданскому делу — это сведения о фактах, подлежащих установлению для разрешения гражданского дела, полученные из указанных в законе средств и в порядке, предусмотренном Гражданским процессуальным кодексом"* [4, с. 125]. Визначення доказів як відомостей про факти закріплено в Арбітражному процесуальному кодексі РФ (в редакції від 05.04.95): *"1. Доказательствами по делу являются полученные в соответствии с предусмотренным настоящим Кодексом и другими федеральными законами порядком сведения, на основании которых арбитражный суд устанавливает наличие или отсутствие обстоятельств, обосновывающих требования и возражения лиц, участвующих в деле, а также иных обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения спора. Эти сведения устанавливаются письменными и вещественными доказательствами, заключениями экспертов, показаниями свидетелей, объяснениями лиц, участвующих в деле (с. 52. Понятие и виды доказательств)."*

Необхідно також додати, що Т. В. Сахнова пропонує замість терміна "фактичні дані" вживати термін "інформація" [2, с. 327].

Звернемося до правової регламентації експертизи як джерела доказів. Визначення експертизи повинно спиратися на ст. 1 Закону України "Про судову експертизу". У разі необхідності застосування спеціальних знань висновок судової експертизи є єдиним джерелом доказів.

У відповідності з п.18 Постанови Пленуму Верховного суду України від 30.05.97 № 8 та враховуючи колізії, створені впровадженням в дію Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", необхідно підкреслити, що *"акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей, звіти (акти) про оцінку майна та рецензії (ревію) на них і т.ін.), не можуть розглядатися як висновок експертизи та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду або адвоката"* [6, с. 197 — 198].

На відміну від інших обізнаних осіб, наприклад, оцінювачів експерти несуть кримінальну відповідальність за надання вочевидь неправдивого висновку.

Кілька слів про регламентацію призначення експертизи (ст. 152 проекту) "Вибір експертів, що залучаються для проведення експертизи" — по суті є тавтологією. Експерти залучаються саме для проведення експертизи, а не для перекладу чи інших функцій. Більш прийнятною була б наступна редакція: "вибір експертної установи або осіб, які

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

призначаються експертами, і визначення їх кількості здійснює суд."

Пояснення потребує теза про "інших осіб", що "можуть залучатися до проведення експертизи лише у випадках, коли цього вимагають особливі обставини справи". У ст. 51 проекту ЦПК зазначено: "4. Експерт не має права передавати надане йому доручення іншій особі." Суд визначає експерта в ухвалі, і той несе особисту відповідальність за наданий ним висновок. Незрозумілим є також, що мається на увазі під "особливими обставинами справи". У разі фізичної неможливості експерта провести експертизу (хвороба або смерть) доцільно винести ухвалу про призначення експертизи, доручивши її іншій особі. Якщо йдеться саме про такі обставини, то це доцільно було б конкретизувати в статті проекту. У разі, якщо йдеться про осіб, котрих сторони пропонують суду для призначення судовими експертами, це треба сформулювати більш чітко.

Уточнення потребує і формулювання: "Суд може давати експертам вказівку щодо виду та обсягу експертизи.". Це схоже на порушення принципу незалежності експертизи. Краще було б зазначити: "Суд в ухвалі визначає вид експертизи та обсяги дослідження."

Щодо положень п.8 статті 152 проекту, де передбачено: "Якщо цього вимагають особливі обставини справи, суд може заслухати експерта щодо формулювання питання, яке потребує з'ясування, проінструктувати його про доручене завдання і на його прохання роз'яснити це доручення. Про вчинення цих дій повідомляються сторони та інші осо-

би, які беруть участь у справі і які мають право брати участь у їх вчиненні", то знову постають запитання: які обставини вважати особливими? На яких підставах і в якій процесуальній формі це буде здійснюватись?

Досить дивною є спроба надати суду право інструктувати експерта. По-перше, це може призвести до порушення принципу незалежності судової експертизи. Право інструктувати експертів може бути використано для вказівок стосовно висновків (результатів) експертизи. По-друге, з часів Міттермайера та Л. Володимирова здатність суду оцінити висновок експерта піддавалася обґрунтованому сумніву [7, с. 233 — 236]. "Експерти, — за висловом Л. Володимирова — це "judices facti" (судді факту)". Радянська процесуальна наука відкидала теорію експерта-наукового судді як таку, що несе на собі відбиток теорії формальних доказів. Але аргументи на користь можливості повноцінної оцінки судом висновку експерта досить далекі від життя, реальної судової практики [7, с. 233 — 236]. Варто згадати про термінологію та методичні засади фінансово-кредитних чи комп'ютерно-технічних експертиз. Досить докладно ця проблематика розглядалася представниками наукової криміналістичної школи Р. С. Белкіна. Отже, право (чи обов'язок — ?) суду інструктувати експерта виглядає досить сумнівним.

Науковцями неодноразово пропонувався законодавчо закріпити в цивільному процесі випадки обов'язкового призначення судових експертиз. Т. В. Сахновою навіть пропонувався текст відповідної статті для

внесення до Цивільного процесуального Кодексу РФ [2, с. 352]. На нашу думку, необхідно доповнити проєкт Кодексу статтею про обов'язкове призначення експертизи наступного змісту: "Призначення експертизи є обов'язковим, якщо у справі необхідно встановити:

- 1) характер і ступінь ушкодження здоров'я;
- 2) психічний стан особи;
- 3) вік особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати;
- 4) у разі клопотання про призначення експертизи обох сторін."

Також у проєкті слід передбачити додатковими доповненнями вимоги ст. 6 Закону України "Про судову експертизу": "Якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, який її призначив, повинні забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці."

Підсумовуючи розгляд окремих положень проєкту Цивільного процесуального Кодексу, зазначимо, що прийняти новий Кодекс, який буде регулювати питання судово-експертної діяльності на сучасному рівні, можна лише в тому разі, якщо при його обговоренні буде враховано пропозиції науковців і практиків. ♦

Література:

1. Жуков Ю. М. Судебная экспертиза в советском гражданском процессе: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1965.
2. Сахнова Т. В. Экспертиза в суде по гражданским делам. М., 1997.
3. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, М., 1996.
4. Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве. М., 2000.
5. Головченко Л. М. Реформирование системы экспертного обеспечения правосудия в Украине // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. — Харків, 2002. — Вип. 2. — С. 5 — 9.
6. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.97 № 8 // Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. — К., 2001. — С. 190 — 203.
7. Белкин А. Р. Теория доказывания. — М., 1999.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ

П. Крайнев,
*заступник директора НДІ інтелектуальної власності,
кандидат економічних наук*

Збереження, забезпечення та ефективно використання вітчизняного інтелектуального потенціалу є національним пріоритетом України.

Необхідною передумовою становлення інноваційної моделі розвитку держави є створення цілісної системи управління промисловою власністю, яка б забезпечувала на рівні міжнародних стандартів її експертизу, правовий захист, оцінку та створення умов для ефективного використання.

Правильно побудована система управління промисловою власністю дасть змогу своєчасно приймати обґрунтовані рішення, адекватно реагувати на зміни в навколишньому середовищі та складних процесах у самій керівній системі.

Система державного управління промислової власності, як будь-яка система, містить елементи, механізми взаємозв'язку між елементами, які забезпечують її єдність, скоординований вектор розвитку цих елементів, загальну мету, що спрямовує функціонування кожного елемента системи.

Розроблена автором модель технологічного процесу формування об'єктів промислової власності (далі — ОПВ) та введення їх у господарсь-

кий обіг, зображена на рис. 1, показує, що управління промисловою власністю — це алгоритм управлінських функцій, послідовна реалізація яких може забезпечити раціональний (економічно ефективний) процес просування ОПВ на ринок та узгодити інтереси розробника і споживача такого товару.

Ця модель може слугувати основою для формування системи органів управління промисловою власністю в Україні з метою ефективного її функціонування.

Відповідно до Паризької конвенції, незалежно від політичного й економічного устрою держави, за реалізації державної політики у сфері промислової власності має бути утворено спеціалізовану установу (далі — патентне відомство), головним завданням якої є проведення робіт з надання правової охорони ОПВ і регламентації прав, починаючи з прийняття заявок і закінчуючи видачею охоронних документів, підтримання їхньої чинності [1].

За часів Радянського Союзу основними ОПВ були винаходи, більша частина яких створювалась переважно в системі академії наук, у вищих навчальних закладах, науково-дослідних інститутах та констру-

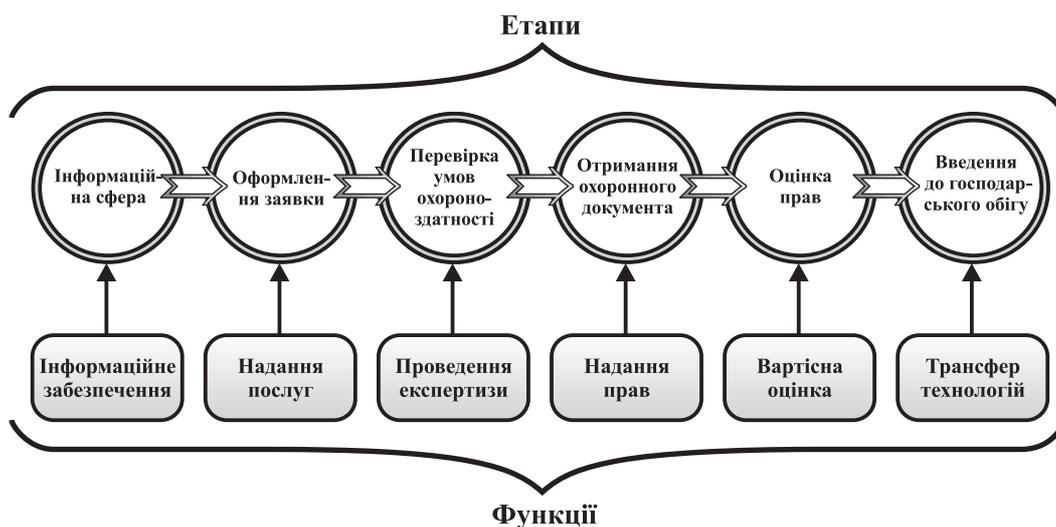

Рис. 1. Модель процесу формування об'єкта промислової власності та введення його до господарського обігу

кторських бюро. Мабуть, саме тому управління промисловою власністю в Україні було свого часу віднесено до компетенції органу виконавчої влади, який відповідає за науково-технічну діяльність.

Державне патентне відомство України (далі — Держпатент) було утворено в січні 1992 р. з функціями, які частково належать патентному відомству, і підпорядковано Комітету з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України (далі — КНТП).

У березні 1992 року було утворено Науково-дослідний центр патентної експертизи (далі — НДЦПЕ), який також було підпорядковано КНТП.

У квітні 1992 року КНТП перетворено на Державний Комітет України з питань науки і технологій, в серпні 1995 року — на Державний комітет України з питань науки, техніки та промислової політики, а вже у червні 1996 року — на Міні-

стерство України у справах науки і технологій (далі — Міннауки).

Шляхи трансформації органів управління та підприємств, що забезпечують функціонування системи промислової власності в Україні, починаючи з 1991 року дотепер, представлено на рис. 2.

Впродовж періоду цих перетворень Держпатент та НДЦПЕ були незалежними установами і підпорядковувались одному із згаданих органів виконавчої влади. Фактично НДЦПЕ виконував одне з головних завдань Держпатенту — проведення державної експертизи ОПВ.

1998 року Вищий Арбітражний суд України дійшов висновку, що Держпатент з власної ініціативи делегував НДЦПЕ законодавчо закріплені за ним функції, які останній виконував з дня свого утворення. Проте договір, на підставі якого Держпатент міг доручити НДЦПЕ провадити від його імені експертизи, ніколи не укладався (справа

РЕАЛЬНОСТЬ СЬОГОДЕННЯ

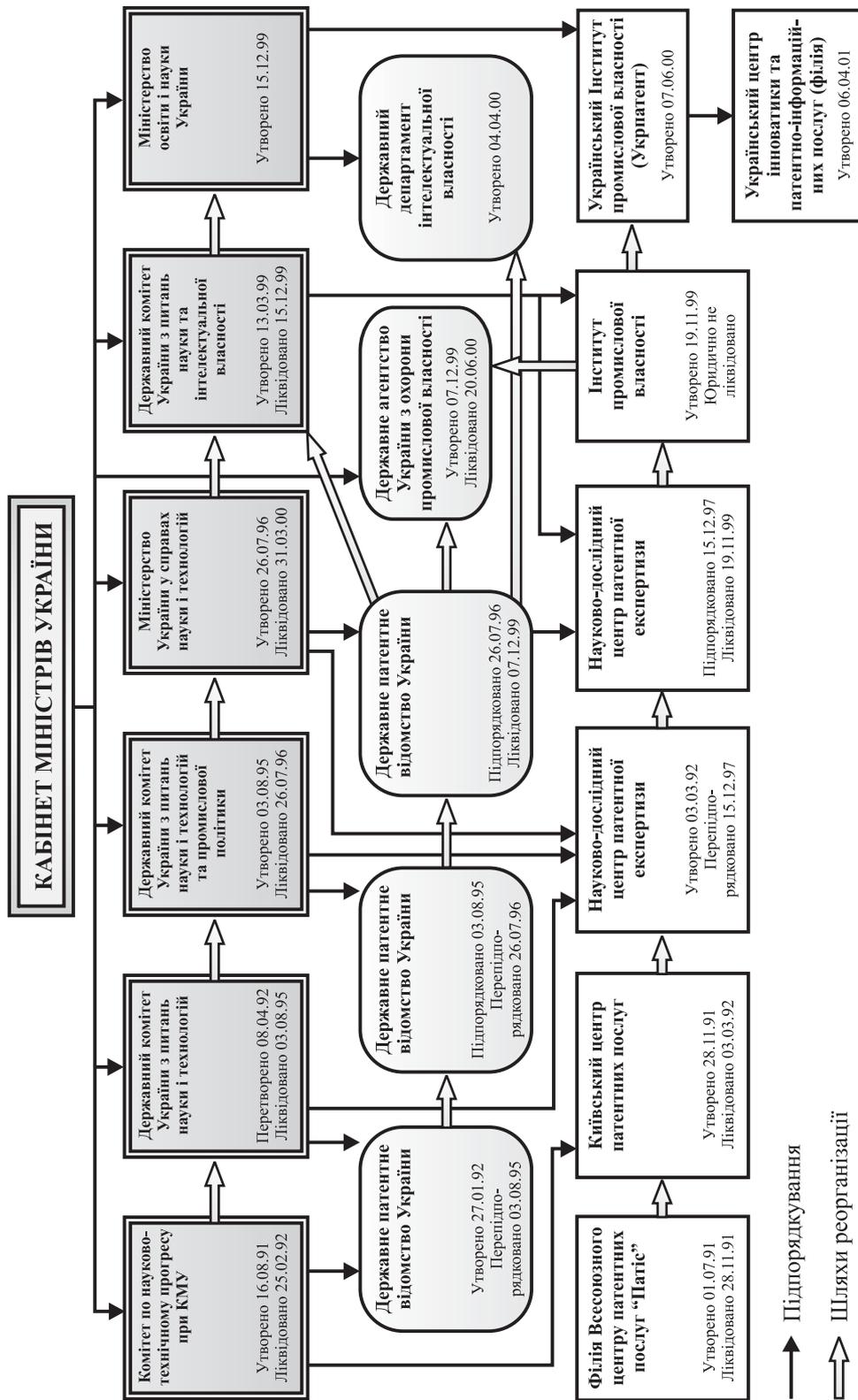

Рис. 2. Трансформація органів управління промисловою власністю в Україні

Вищого Арбітражного суду України від 10 грудня 1998 р. № 44/6). З цього випливає, що експертиза заявок на ОПВ мала провадитися власне Держпатентом. А це означає, що легітимність виданих Держпатентом десятків тисяч охоронних документів (патентів, свідоцтв) за рішенням НДЦПЕ можна поставити під сумнів.

Таким чином, на першому етапі становлення органів управління промисловою власністю в Україні сформувалася трьохступенева система: Міннауки, Держпатент і НДЦПЕ, дії яких були неузгодженими.

1999 року НДЦПЕ було перетворено на Інститут промислової власності, який підпорядковувався новоствореному Комітету з питань науки та інтелектуальної власності, а згодом Міністерству освіти і науки. Через деякий час цю установу було ліквідовано, а замість неї утворено Український інститут промислової власності (Укрпатент).

2000 року на базі Держпатенту та Державного агентства з авторського і суміжних прав утворено Департамент інтелектуальної власності у складі Міністерства освіти і науки, який об'єднав функції цих установ.

Усі ці перетворення, перепідпорядкування, перейменування, ліквідації та утворення нових органів погіршували ситуацію в системі управління промисловою власністю в Україні і нарешті спричинили кризу.

Спроби таким чином "реорганізувати" систему органів управління промисловою власністю призвели до того, що 2000 року цією сферою одночасно керували декілька установ:

- Державне патентне відомство України;
- Державне агентство України з охорони промислової власності;
- Державний комітет України з питань науки та інтелектуальної власності;
- Державний департамент інтелектуальної власності;
- Міністерство освіти і науки України.

Зазначені трансформації потребували:

- розробки й затвердження нових установчих документів, положень, статутів;
- перереєстрації в Мінюсті правил, порядків, інструкцій тощо, які стосуються охорони ОПВ (понад сто);
- визначення нової стратегії управління промисловою власністю, що стало наслідком зміни органів виконавчої влади і, до речі, їхніх численних керівників.

Перманентний процес реорганізацій призвів до того, що 1999 року в Україні різко скоротилася видача патентів — показник, що віддзеркалює результат виконання одного з основних завдань, заради якого створюється патентне відомство у державі.

У другій половині 2000 року цю прогалину усунуто за рахунок раніше напрацьованих рішень про видачу патентів Інститутом промислової власності (до речі, юридично ще й досі не ліквідованого).

Патенти не видавалися тому, що Мінюст України не міг визначитися, кому з п'яти згаданих органів надати право ведення Державного реєстру на винаходи. Як наслідок заявни-

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

ки втратили понад рік правової охорони своїх винаходів (див. рис. 3).

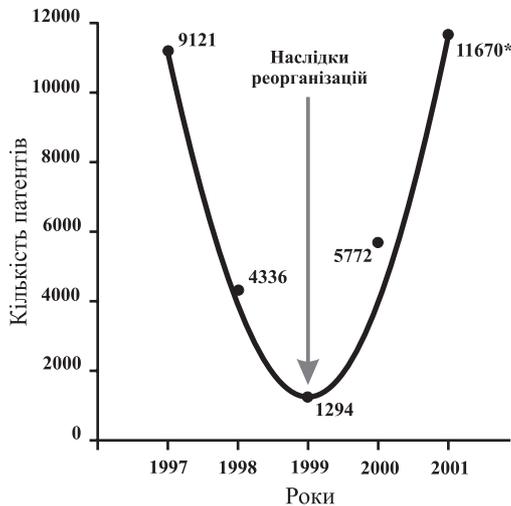

Рис. 3. Діаграма видачі патентів на винаходи

* Результати зростання видачі патентів потребують додаткового розгляду. Частково це пояснено в статті В. Різуна, С. Осипенко "Декларативний патент — ілюзія захисту", с. 37 — 41 цього номера журналу.

Новоутворені структури фактично залишили систему органів управління промисловою власністю трьохступеневою: Міністерство освіти і науки, Департамент інтелектуальної власності, Український інститут промислової власності.

Дослідження світової практики показують, що такої системи не існує в жодній країні.

Український інститут промислової власності є державним підприємством, яке перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Він є єдиним в Україні органом, що провадить експертизи ОПВ на відповідність умовам охороноздатності.

До організаційного забезпечення системи управління промисловою власністю належать також підпри-

ємства та організації з інформаційного, у тому числі і патентного, обслуговування, яке здійснюється в рамках національної системи науково-технічної інформації.

Відповідно до законодавчих актів, Державна науково-технічна бібліотека України (далі — ДНТБ) є головним органом у національній системі науково-технічної інформації з питань формування довідково-інформаційних фондів, їхнього розвитку та подальшого удосконалення, а також науково-методичної роботи з Центрами науково-технічної інформації і науково-технічними бібліотеками.

ДНТБ діє як науково-методичний центр з питань координації патентно-інформаційної діяльності.

На тепер у національній системі науково-технічної інформації накопичено понад 96 млн. вітчизняних та зарубіжних патентних документів [2]. Комплектування патентної документації у такому обсязі здійснюється для забезпечення усіх видів патентного пошуку.

У складі Інституту промислової власності діяв "Фонд громадського користування", також призначений для забезпечення фізичних та юридичних осіб національною та зарубіжною патентною документацією. На базі цього фонду 2001 року утворено Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг як філію Укрпатенту. Метою центру є сприяння інноваційній діяльності в Україні та надання допомоги з питань, що стосуються сфери промислової власності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1215 ут-

ворено Державну патентну бібліотеку України. Важко виправдати такий крок за складних економічних умов держави. Набагато доцільніше було б об'єднати у єдину патентну бібліотеку України вже наявні фонди — багатий ретроспективний фонд патентної документації ДНТБ та патентний фонд Українського центру інноватики та патентно-інформаційних послуг Укрпатенту, який систематично поповнюється новими надходженнями патентної документації з багатьох країн світу і має напрацьовані бази даних.

З насиченням ринку України зареєстрованими ОПВ почастишали правові зіткнення власників прав на ці об'єкти, що потребує судового розв'язання. Питання захисту згаданих прав у судах є складними і неоднозначними. Одним з перших кроків щодо особливих структур у судових органах стало утворення 2002 року колегії суддів Вищого господарського суду України з розгляду справ, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності.

На початку 90-х років було зруйновано більш-менш налагоджену ще за часів Радянського Союзу систему управління промисловою власністю як у регіонах, так і в галузях, і на підприємствах. Скорочення, а в деяких випадках і припинення бюджетного асигнування багатьох організацій і підприємств, особливо галузевих НДІ та КБ (основних розробників винаходів і промислових зразків у минулому), призвели до скорочення і навіть ліквідації їхніх патентних підрозділів. Навіть на етапі переходу від централізованого управління економікою до ринково-

го такий стан справ з промисловою власністю є невиправданим [3].

Подальший розвиток сфери промислової власності та радикальні ринкові перетворення в державі потребують нових підходів щодо ефективного управління у цій сфері: створення, захисту та використання промислової власності. Із залученням України як незалежної держави до світової системи ринкових відносин різко підвищився попит виробників, підприємців та науковців на знання з питань набуття та захисту прав на ОПВ. Зросли обсяги робіт із забезпечення ефективної правової охорони ОПВ як на внутрішньому ринку країни, так і поза її межами.

Перед дослідниками, розробниками, проектувальниками, винахідниками та іншими суб'єктами виробничої діяльності виникають проблеми вибору оптимальних рішень для забезпечення конкурентоспроможності промислової продукції, що створюється на базі ОПВ. З'явилася потреба в юридично обґрунтованих формах передачі прав на виготовлення продукції, науково-технічну інформацію, загалом ОПВ.

Викладене свідчить про необхідність здійснення комплексних заходів щодо активізації роботи у сфері промислової власності.

Так, відповідно до рішення колегії Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Програми розвитку державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на 2001 — 2004 роки", планом заходів щодо її реалізації утворено регіональні представництва Державного департаменту інтелектуальної власності і пункти державних інс-

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

пекторів з інтелектуальної власності. Ці кроки дали змогу наблизити систему управління промисловою власністю до регіонів.

На нашу думку, це новий підхід до формування Центрів науково-технічної інформації та регіональних представництв Державного департаменту інтелектуальної власності. При цьому слід було б чітко обумовити підпорядкованість реорганізованих структур і порядок їх фінансування.

Із світової практики відомо, що місце патентного відомства в державному апараті як державної установи може змінюватися в залежності від організаційної структури уряду країни. Воно може бути частиною міністерства (як правило, це одне з міністерств: торгівлі, економіки, промисловості, юстиції), повністю інтегрованим у відповідне міністерство і, нарешті, може бути самостійним.

В Україні функції патентного відомства частково виконують (відповідно до їхніх установчих документів):

- Міністерство освіти і науки України — державний орган виконавчої влади;
- Департамент інтелектуальної власності — урядовий орган державного управління;
- Український інститут промислової власності (Укрпатент) — державне підприємство.

Найближче за покладеними функціями до патентного відомства підходить Департамент інтелектуальної власності. Але він намагається займатися питаннями, невластивними такому відомству, а саме: управ-

ління авторським правом і суміжними правами, вартісною оцінкою прав інтелектуальної власності і навіть судовими експертизами щодо об'єктів інтелектуальної власності, на які сам же й видає охоронні документи. Постає питання: чи існує патентне відомство в Україні? Ймовірно, що не існує.

Усталений розподіл функцій і, відповідно, кадрів гостро ставить питання про узгодженість і єдину спрямованість у діяльності цих трьох юридичних осіб. На практиці це призводить до штучних перешкод і труднощів у функціонуванні органів управління промисловою власністю.

Набагато доцільнішою й ефективнішою, як на нас, може бути структура, що поєднує всі функції патентного відомства в межах однієї юридичної особи, яка здійснює загальне керівництво та визначає напрями реалізації державної політики саме щодо охорони промислової власності. При цьому патентне відомство частково може діяти на засадах самофінансування, використовуючи кошти, що надходять у вигляді зборів за надання правової охорони ОПВ і фактично є платою за послуги відомства (за винятком державного мита).

Саме за такою схемою працюють патентні відомства багатьох країн світу.

Перевагами такого патентного відомства є:

- концентрація й ефективно здійснення в межах єдиної юридичної особи всіх функцій і досить складних технологічних процесів, пов'язаних з наданням правової охорони ОПВ;

- суттєве скорочення чисельності державних службовців, зайнятих у цій сфері;
- забезпечення надійного небюджетного джерела фінансування роботи патентного відомства.

На законодавчому рівні діяльність патентного відомства може бути врегульовано шляхом внесення незначних змін до чинних законів щодо охорони промислової власності.

З метою сприяння соціально-економічному розвитку України, зростання її науково-технічного й культурного потенціалу Постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.2001 р. № 582, за нашою пропозицією, у складі Академії правових наук України утворено Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності, який має стати сполучною ланкою в системі органів управління, зокрема, і промисловою власністю.

Для реалізації робіт з науково-технічної експертизи, сертифікації, реєстрації та трансферу технологій і ноу-хау, на наш погляд, потрібно утворити госпрозрахунковий спеціалізований центр, підпорядкований центральному органу виконавчої влади, що функціонує у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Перехід до нових умов господарювання, ухвалення нового патентного законодавства в Україні призвели до того, що науково-технічний потенціал країни, в тому числі ОПВ, набув форми товару й опинився у власності багатьох юридичних та фізичних осіб.

Об'єктивно обумовлене ринком господарське використання цієї вла-

сності в національній економіці та зовнішньоекономічній діяльності надзвичайно гостро поставило перед вітчизняними підприємствами проблему вартісної оцінки прав на ОПВ.

На сьогодні вартісну оцінку прав на ОПВ здійснюють як безпосередньо учасники комерційних угод з передачі ОПВ, так і різноманітні посередники. Здебільшого, вони не мають належної інформаційної бази, знань і досвіду для проведення розрахунків на професійному рівні, тому ці розрахунки грішать суттєвими недоліками та помилками.

З метою удосконалення, підвищення професіонального рівня і якості розрахунків, а також поліпшення координації діяльності широкого кола осіб і організацій щодо вартісної оцінки прав на ОПВ вважаємо за необхідне утворити на госпрозрахунковій основі спеціалізований науково-методичний центр оцінки прав інтелектуальної власності у складі Центрального органу виконавчої влади, що відповідає за оцінку майна.

Створення дієвої системи органів управління промисловою власністю, оволодіння прийомами її ефективного управління закладає передумови прискореного здійснення структурної перебудови економіки за рахунок зростання ролі й зацікавленості творців нової техніки, підвищення відповідальності й ефективності праці управлінського персоналу, подальшого розширення інноваційної діяльності.

Реалізація наведених пропозицій щодо патентного відомства та інших структур дасть можливість сформу-

РЕАЛЬНОСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Рис. 4. Модель структури органів управління промисловою власністю в Україні

вати ефективну систему органів управління промисловою власністю в Україні, модель якої зображено на рис. 4.

Треба, нарешті, зупинитися в безглузвих і нескінченних реорганізаціях (див. рис. 2), привести параметри органів управління про-

мисловою власністю до міжнародно визнаних стандартів, які з успіхом діють століттями у високорозвинених країнах і довели необхідність та ефективність існування окремого патентного відомства ♦

Література:

1. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. — Женева: ВОИС, 1996. — 46 с.
2. Гуськова Н. Завдання органів інформації в системі патентно-інформаційного обслуговування // Матеріали міжнародного науч. практ. семінара "Актуальные вопросы правовой охраны интеллектуальной собственности". — Симферополь, 1997. — С. 12-13.
3. Краценко В. Відділи інтелектуальної власності — вимоги часу // Інтелектуальна власність. — 2001. — №1-2. — С. 59 — 61.

ШЛЯХИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПАТЕНТУВАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

О. Олійник,
*старший науковий співробітник Інституту
економічного прогнозування НАН України, кандидат
технічних наук*

Історично системи патентування виникли як інструмент залучення зарубіжного досвіду до місцевої економіки. Можновладці надавали носіям новітніх знань та навичок певні привілеї у вигляді виключного права на використання окремого методу або виробництва, або послуг. За таких обставин власник *letters patent*^{*} мав пільги щодо сплати мита і податків, а також легальні важелі тиску на конкурентів, що призводило до значного зміцнення власних позицій на ринку. Новоявлені привілеї майже одночасно призвели до зловживань. Як наслідок правовими питаннями одержання та захисту патентів, торгівлею ними необхідно було опікуватися ще за часів середньовіччя. І на сьогодні багато проблем інтелектуальної власності (далі — ІВ) правового та економічного спрямування остаточно не вирішено як на регіональному, так і на світовому рівнях. Слід зауважити, що охорона результатів інтелектуальної діяльності здійснюється лише за умови набуття ними ринкової вартості. Поза ринковими відносинами

їх охорона не тільки неможлива, але і безглузда [1].

За умов глобалізації, вільного пересування через кордони капіталу, товарів, трудових та інтелектуальних ресурсів для впровадження єдиних стандартів і норм питань регламентації та впорядкування взаємин між усіма учасниками таких процесів світова спільнота докладає значних зусиль. Виникають та реформуються численні міждержавні організації, які розглядають майже усі аспекти міжнародного життя, в тому числі міждержавного технологічного обміну, торгівлі та ІВ.

На сьогодні Світова організація торгівлі (далі — СОТ) — це єдина міжнародна організація, котра займається глобальними правилами міжнародної торгівлі. Поміж головними її функціями — забезпечення передбачуваності режиму вільної торгівлі, а серед головних завдань — розв'язання суперечностей між учасниками. Невід'ємною частиною СОТ є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі — Угода ТРІПС), за якою вста-

^{*} *Letters patent* (англ. — відкритий лист, відкрита грамота) — у сучасному розумінні це документ, виданий урядом патентовласнику, який надає або підтверджує виключне право на використання винаходу. Права обмежені у часі та території країни, яка видала документ. Назва походить з того факту, що печатка не скріплювала лист, а перебувала на його spodі.

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

новлюються стандарти стосовно набуття, обсягу та використання прав ІВ. Зазначимо, що набуття членства у СОТ будь-якою країною без вжиття чітких заходів щодо виконання Угоди ТРІПС є практично неможливим. Питаннями міждержавного співробітництва та управління ІВ займається Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі — ВОІВ) — спеціалізована міжурядова інституція, яка належить до системи ООН. Високий міжнародний авторитет ВОІВ виявляється, зокрема, у тому, що у цілому світі жоден національний закон в галузі ІВ за останні 15 років не приймався без попередніх консультацій з цією організацією.

Принципово набуття членства у СОТ потенційно вигідно всім країнам, оскільки спрощує та здешевлює торговельний режим. Однак у реальному вимірі завдяки глобальній системі цін на корисні копалини та на продукцію, яку виготовлено із залученням високих технологій, таланить тому, хто імпортує сировину та експортує наукоємну продукцію, через те, що він дістає доступ до більш дешевих природних ресурсів і до нових ринків збуту. На сьогодні серед 144 країн-членів СОТ перебувають усі країни, котрі входили до Ради економічної взаємодопомоги, та шість колишніх республік СРСР — Грузія, Естонія, Киргизія, Латвія, Литва, Молдова.

Підкреслимо, що набуття Україною членства у СОТ впливає із завдань її сучасної торгової політики, спрямованої на ефективну інтеграцію країни у світову економіку. "Ус-

відомлюючи складність завдань в умовах активізації процесів глобалізації та конкуренції, наші дії повинні бути адекватними проблемам розвитку і спрямованими на підвищення добробуту людей, зміцнення економічних та політичних позицій української держави у світовому економічному просторі та у міжнародних відносинах" [2]. Уряд України подав офіційну заявку про намір приєднатися до ГАТТ/СОТ* 17 грудня 1993 р., а наступного року передав на розгляд Робочої комісії з питань розгляду заявки щодо приєднання України до ГАТТ/СОТ Меморандум про зовнішній торговельний режим України.

Серед численних підписаних та ратифікованих міжнародних угод слід відзначити Угоду про партнерство і співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною (далі — Угода УПС), у якій чільне місце посідають питання щодо входження України до відкритої міжнародної системи торгівлі на принципах, визначених Генеральною угодою з тарифів і торгівлі, з поправками, внесеними Уругвайським раундом переговорів [3]. Згідно з Угодою УПС (чинна з 1 березня 1998 р.), *"Україна продовжить удосконалювати захист прав на інтелектуальну власність для того, щоб до кінця п'ятого року (тобто до 1 березня 2003 р. — прим. авт.) після набуття чинності Угодою забезпечити рівень захисту, аналогічний до наявного у Співтоваристві, в тому числі ефективні засоби забезпечення дотримання таких прав (ст. 50, ч. 1)." Підкреслимо, що при-*

* Світова організація торгівлі започаткувала свою діяльність 01. 01.95 р. Вона є правонаступницею ГАТТ. Аби підкреслити факт спадкоємності укладених угод і організацій, в окремих випадках застосовують аббревіатуру ГАТТ/СОТ.

єднання до СOT — необхідна умова набуття членства у Європейському Союзі (ЄС)*.

Характерною ознакою високо-ефективних індустріальних економік є надзвичайно розвинений процес обертання винаходів та наукових результатів на прибутковий технологічний бізнес. За деякими оцінками, річний обсяг наукоємної продукції на світовому ринку нині сягає 2,5 трлн \$ US (лідерами постають автомобілебудування, частка якого становить 450 млрд на рік, електроніка — приблизно 200 млрд, інформаційні технології та телекомунікації — майже 160 млрд, авіація і космос — 142 млрд, зброя — 106 млрд) і перевищує надходження від реалізації сировинних та енергетичних ресурсів. Обсяг експорту наукоємної продукції надає, наприклад, США майже 700 млрд на рік і сприяє створенню 15 млн робочих місць [4]. На цьому тлі невловимо мізерною виглядає частка нашої країни, яка становить приблизно 0,1 % світового обсягу торгівлі наукоємною продукцією [5].

Залучення до господарського обігу об'єктів інтелектуальної власності та динамічна інноваційна діяльність мають сприяти не лише виходу з кризи вітчизняної економіки, але й переходу до сталого науково-технічного розвитку за рахунок виробництва конкурентоспроможних як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках товарів і послуг.

Реалізація проектів залучення ІВ до господарського обігу з економіч-

ного боку виглядає надзвичайно привабливою. Наприклад, у Російській Федерації вдале впровадження інновацій у певних галузях економіки дало змогу вийти на рівень, коли "кредитні ресурси було повернуто з надлишком від 300 % до 12000 %. У деяких сферах, наприклад, фармацевтиці, біотехнології показник 10000% є нормальним. Саме таким і є інноваційний бізнес: надзвичайно прибутковим, але шалено ризикованим"^{**} [6].

Зрозуміло, зменшенню ризиків (або підвищенню привабливості для інвесторів) сприяє державна політика, яка стимулює створення ІВ, налагоджує ефективні механізми охорони та захисту ІВ, забезпечує підтримку залученню результатів інтелектуальної діяльності до господарського обігу. За таких умов винахідницька активність та інвестування інноваційних проектів повинні динамічно зростати. Сьогодні Україна посідає 95 місце за індексом залучення прямих іноземних інвестицій, що негативно позначається на економічних процесах [5].

Однією з найефективніших форм комерціалізації ІВ є передача прав на використання науково-технічних досягнень та інших об'єктів ІВ на підставі ліцензійних угод. На жаль, бажання вітчизняних ліцензіарів отримати "скороспішні гроші" спонукає їх до передчасної передачі результатів інтелектуальної діяльності. Це призводить до того, що об'єктами ліцензійних угод стають технології, комерційно незабезпечені —

* Перетворення Європейського співтовариства (European Communities) на Європейський Союз (European Union) набуло чинності 1 листопада 1993 р., коли було ратифіковано Маастрихтську угоду. Аббревіатури обох міжнародних утворень в українській мові, на жаль, збігаються (ЄС), що спричиняє певну плутанину.

** Прийнято вважати, що норма прибутку до 50% є припустимою, понад 100% — належить до надприбутків. Що більший ризик, то більшим має бути розмір очікуваного прибутку. Простота розрахунків — основна позитивна властивість простої норми прибутку.

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

немає відповідної патентної охорони, немає реального впровадження у виробництво, відсутня реклама тощо. Такий перебіг подій призводить до значного зниження ефективності інвестицій у новітні наукові і технологічні розробки.

Розглянемо стан справ в Україні стосовно видачі охоронних документів на об'єкти промислової власності та їх комерціалізації з 1992 року — початку функціонування національної системи охорони інтелектуальної власності.

Винахідницька активність за жодними параметрами сьогодні не є задовільною і не відповідає нагальним потребам та потенційним можливостям України. Так, непропорційно низькою стосовно науково-технічного потенціалу країни постає винахідницька активність науковців та інженерно-технічних працівників. Як приклад розглянемо кількість зареєстрованих і чинних патентів, деклараційних патентів на винаходи і корисні моделі, внесених до Дер-

жавних реєстрів України, станом на 1 січня 2002 року, що подано у таблиці 1.

З аналізу даних табл. 1 випливає, що приблизно за 10 років втратили чинність, з огляду на різні обставини, 60,5 % зареєстрованих патентів на винаходи, 33,8 % деклараційних патентів на винаходи і 16,9 % деклараційних патентів на корисну модель. За цей час відбулися також значні структурні перетворення у патентуванні об'єктів промислової власності. Так, зареєстровані деклараційні патенти на винаходи і корисну модель становлять 53,9 % від загальної кількості зареєстрованих патентів і 69,1 % від загальної кількості чинних патентів.

Додамо, що такий важливий показник, як кількість отриманих охоронних документів мешканцями України, у патентних відомствах зарубіжних країн 2001 року становив лише 89 патентів на винаходи (0,36 % від загальної кількості чинних патентів, в тому числі і декла-

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих та чинних в Україні патентів на винаходи та корисні моделі

Охоронні документи	Зареєстровані, шт	Чинні, шт	%
Патенти на винаходи	21104	8332	39,5
Деклараційні патенти на винаходи	23532	15589	66,2
Деклараційні патенти на корисні моделі	1126	936	83,1
Усього *	45762	23921	52,3

* Разом з перереєстрованими авторськими свідоцтвами на винахід колишнього Радянського Союзу.
Табл. 1 складено на підставі [7].

раційних патентів, на винаходи в Україні) та 16 патентів на корисні моделі (1,7 %). 2000 року відповідні патенти становили: винаходи — 120 шт., корисні моделі — 4 шт.

Кількість використаних в Україні винаходів 2001 р. становила 2459 шт. (129 % порівняно з 2000 р.) або 10,3 % від чинних патентів на винаходи, а деклараційних патентів на корисні моделі — 89 шт. (106 %) або 0,1 % від чинних деклараційних патентів на корисні моделі. Загальний прибуток від використання винаходів 2001 року зменшився і становив 11400,5 тис. грн. (88,7 % супроти 2000 р.), а від корисних моделей збільшився — 5135,2 тис. грн. (127,4 %). Отже, середній розмір доходу на один факт використання винаходу в Україні зменшився з 67,5 тис. грн. 2000 року до 46,4 тис. грн. 2001 року, а на один факт використання корисних моделей збільшився майже на 20 % — з 48,0 тис. грн. до 57,7 тис. грн відповідно [8].

Слід зауважити, що занепад патентної активності неодмінно призводить до якісних зрушень: зростає і стає домінантною питома вага незначущих, дріб'язкових винаходів, що за технічним рівнем наближаються до корисних моделей, впровадження яких дає змогу покращити технології нульового або першого рівнів наукоємності. Тенденції, що їх можна виявити у царині охорони інтелектуальної власності та комерціалізації наукових і технічних розробок в Україні, на жаль, перебувають саме у такій площині. Вітчизняна продукція, яку виробляють підприємства, поновлюється у середньому один раз на п'ять років, а зовсім нова, що вперше впроваджується в Україні, становить лише 4,1 % від загального числа інновацій [5].

За формальними ознаками (чисельністю розроблених та прийнятих нормативних актів, переліком об'єктів права ІВ, підписаних міжнародних угод тощо) суттєвих нарікань ні всередині країни, ні на міжнародному рівні немає. На сьогодні законодавство України у сфері ІВ охоплює всі загальновідомі об'єкти права ІВ і в цілому відповідає міжнародним нормам. Правовідносини у цій сфері регулюються окремими Положеннями Конституції України, нормами Цивільного, Цивільно-процесуального, Кримінального, Кримінально-процесуального, Митного кодексів України, а також спеціальними Законами України у сфері ІВ та нормами міжнародних договорів. Помічником Генерального директора ВОІВ Шозо Ємукою ще 2000 р. було зафіксовано, що *"чинне патентне законодавство (України), а також законодавство з авторського і суміжних прав охоплює всі аспекти ІВ"* [9]. Станом на кінець вересня 2001 р. в Україні в царині ІВ діяли 37 законів і понад 100 підзаконних актів [10].

Водночас реальні результати функціонування системи ІВ в Україні викликають чимало нарікань. Спираючись на неї, майже неможливо забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, залучити інвестиції до інноваційних проектів, захистити національного виробника на зовнішньому ринку, полегшити тиск іноземних товарів на внутрішньому ринку, покласти край торгівлі контрафактною продукцією. Сьогодні Україну звинувачують у наднизьких стандартах охорони ІВ, вона посідає перші рядки у списку країн-піратів програмного забезпечення, аудіовізуальної продукції, фармацевтичних засобів то-

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

що, до неї застосовують санкції, що призводить до значних політичних та фінансових збитків. Ступінь ризику ведення господарської діяльності, який визначається за різними методиками різноманітними рейтинговими компаніями світу становить для України або шість за семибальною шкалою, або вісімдесят шість за стобальною шкалою.

У швидкоплинних та жорстких умовах конкурентної боротьби надзвичайно актуальними постають питання щодо часу набуття виключних прав на комерційне використання об'єктів інтелектуальної власності. Передчасне патентування, коли не забезпечено запобіжних заходів щодо захисту власної ніші на ринку, може завдати значної шкоди конку-

рентоспроможності передбачуваної на продаж продукції, а патентування запізніле значно збільшує ймовірність того, що аналогічну розробку буде вже запатентовано ринковими суперниками.

Аналіз нормативних документів свідчить, що терміни діловодства за заявками на винаходи і корисні моделі у правовому сенсі не визначено, у зв'язку з чим суттєво зволікаються терміни видачі охоронних документів, що, в свою чергу, негативно впливає на впровадження новітніх технологій, а також на охорону та конкурентоздатність вітчизняних розробок. У наведених нижче таблицях 2 — 4 висвітлено реальний час діловодства за заявками на патенти на винахід і заявками на деклара-

Таблиця 2

Терміни діловодства за заявками на видачу патенту на винахід

№.№ п/п	Тривалість діловодства	Дата реєстрації патенту у Держреєстрі				
		1997	1998	1999	2000	2001
1	Менше 1 року	2/0,04	-	17/1,3	14/0,8	176/0,8
2	1 рік	21/0,5	20/2,7	32/2,5	71/4,4	109/5,0
3	2 роки	17/0,4	39/5,2	55/4,3	96/5,9	132/6,0
4	3 роки	154/3,5	64/8,5	96/7,4	111/6,8	205/9,3
5	4 роки	194/4,3	143/19,0	168/13,0	225/13,8	489/22,3
6	5 років	1/0,02	136/18,1	270/20,9	283/17,4	375/17,0
7	6 років	-	176/23,4	361/28,0	353/21,7	367/16,7
8	Понад 6 років	-	-	3/0,2	334/20,5	459/20,9
9	Перереєстрація *	4074/91,3	174/23,1	289/22,4	142/8,7	45/2,0
10	Усього	4463/100	752/100	1291/100	1629/100	2198/100

* Перереєстрацію авторських свідоцтв на винахід колишнього СРСР, на патенти на винахід України започатковано 1993 року.

Чисельник - кількість патентів, шт., знаменник - частка від загальної кількості, %.

Таблиця 3

Терміни діловодства за заявками на видачу деклараційного патенту на винахід

№№ п/п	Тривалість діловодства	Дата реєстрації патенту у Держреєстрі				
		1997	1998	1999	2000	2001
1	Менше 1 року	75/2,2	121/2,5	-	9/0,2	1589/16,9
2	1 рік	816/23,9	1812/37,0	15/88,2	215/5,3	3569/37,9
3	2 роки	947/27,7	1200/24,6	2/11,8	2278/56,2	3108/33,0
4	3 роки	968/28,3	1011/20,6	-	1151/28,4	1065/11,3
5	4 роки	606/17,8	514/10,5	-	237/5,9	80/0,8
6	5 років	4/0,1	232/4,7	-	145/3,6	12/0,1
7	6 років	-	6/0,1	-	16/0,4	-
8	Понад 6 років	-	-	-	-	-
9	Усього	3416/100	4896/100	17/100	4051/100	9423/100

Чисельник - кількість патентів, шт., знаменник - частка від загальної кількості, %.

Таблиця 4

Терміни діловодства за заявками на видачу деклараційного патенту на корисну модель

№№ п/п	Тривалість діловодства	Дата реєстрації патенту у Держреєстрі				
		1997	1998	1999	2000	2001
1	Менше 1 року	10/10,1	17/10,6	48/24,7	62/27,9	111/26,4
2	1 рік	43/43,4	58/36,0	96/49,5	137/61,7	219/52,2
3	2 роки	29/29,3	45/28,0	36/18,6	21/9,5	65/15,5
4	3 роки	13/13,1	34/21,1	6/3,1	2/0,9	24/5,7
5	4 роки	4/4,1	7/4,3	7/3,6	-	1/0,2
6	5 років	-	-	1/0,5	-	-
7	Усього	99/100	161/100	194/100	222/100	420/100

Чисельник - кількість патентів, шт., знаменник - частка від загальної кількості, %.

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

ційні патенти на винахід та корисні моделі. Таблиці складено на підставі "Річних показників до офіційного бюлетеня "Промислова власність" за відповідні роки видання. Зауважимо, що цілісність та повнота патентної інформації не задовольняє користувачів в Україні і не відповідає міжнародним нормам. Наприклад, фактичний матеріал, що друкується в окремих томах в розділі "Показники" офіційного бюлетеня "Промислова власність" і укладені на їх підставі "Річні показники" не завжди збігаються, розбіжності між даними, надрукованими Держкомстатом України і Департаментом інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України, сягають майже 50 %.

Як впливає з наведених даних, 2000 року в Україні серед усіх виданих патентів на винаходи 70,3 % становили так звані "деклараційні патенти на винаходи", які видаються під відповідальність власника патенту за відповідність винаходу (корисної моделі) умовам патентоздатності без проведення кваліфікаційної експертизи і мають термін дії 6 років. 2001 року частка "деклараційних патентів на винаходи" або так званих "коротких" патентів становила вже 80 %. Звичайно, патенти малих фірм, які починають власний бізнес, можна розглядати як певний позитив під час пошуку джерел фінансування. Вагомий пакет патентів — вагома передумова для інвестування. Водночас зрозуміло, що передати право на "короткі" патенти (продати), надати ліцензію або отримати інвестиції на впровадження технологій, які захищені такими патентами, дуже проблематично.

Додамо, що, за словами колишнього голови Держпатенту України

В. Петрова, *"заявник сплачує гроші за проведення експертизи, на які існує ціла патентна система, тому абсолютно неприпустимими стосовно заявників є тяганина і брутальність, некомпетентність"* [11].

Показову оцінку рівня ринку патентованих технологій в Україні можна зробити на підставі даних стосовно отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності та кількості наданих ліцензій поза межами України. У патентних відомствах зарубіжних країн було отримано патентів на винаходи 1995 року — 1420 одиниць, 1997 — 44, 1998 — 260, 1999 — 158, 2000 — 120, 2001 — 89. Переважна більшість патентів на винаходи припадає на Російську Федерацію (далі — РФ), а саме — 1995 року — 94,2 %, 1998 — 96,2 %, 1999 — 96,5 %, 2000 — 99,2 %, 2001 — 85,4 %. 2001 року, крім РФ, було отримано 7 патентів у Ірані (7,9 %), 2 патенти у США (2,2 %), 1 патент у Білорусі (1,1 %).

Станом на 1 січня 2002 року 74 підприємства і організації уклали 330 ліцензійних угод на право використання 373 об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі 99 (30,0 %) винаходів, 82 (24,8 %) ноу-хау, 114 (34,5 %) послуг типу "інжиніринг". Із зарубіжними ліцензіатами укладено 64 ліцензійні угоди, в тому числі з підприємствами РФ 32 (9,7 %) [7].

За умов глобалізації поділ ринків на внутрішні та зовнішні втрачає сенс. Поняття дефіциту, у розумінні нестачі матеріальних цінностей порівняно з потребою, трансформується у дефіцит якості товарів чи послуг. Отже, стійкі позиції на цивілізованому ринку можна посісти двома способами — за рахунок впро-

вадження конкурентоспроможних товарів і послуг або за рахунок легального усунення чи обмеження дій конкурентів. Наявність чинного патенту дає можливість значно посилити тиск на обох напрямках. З цього випливає важливий аспект формування та здійснення державної інноваційної політики, що поля-

гає у законотворчій та координаційній діяльності держави, спрямованій на правову охорону національних та придбаних за кордоном новітніх технологій. ♦

Література:

1. Дозорцев В. А. О мерах по развитию рынка интеллектуальных продуктов // Законодательство и экономика. — 1998. — № №7, 8.
2. Програма діяльності Кабінету міністрів України 2002 р. <http://www.kmi.gov.ua>
3. Закон України "Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами" №237/94-ВР від 10 листопада 1994 р. <http://www.rada.gov.ua>
4. Багриновский К. А., Бендиков М. А. Некоторые подходы к совершенствованию механизма управления технологическим развитием // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — №1.
5. Непомнящий Б. Украинская инновационная политика. Что? Где? Когда? // Зеркало недели. — 2002. — №45(420).
6. Лебедев Ю. Создание системы коммерциализации отечественной интеллектуальной собственности - задача национальной значимости // Человек и труд. — 2002. — №3.
7. Річний звіт 2002 Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Стат. зб. / Держкомстат. — К.: — 2002.
9. Шозо Ємура. Коментар Всесвітньої організації інтелектуальної власності до проекту книги четвертої Цивільного кодексу України, підготовленого до третього читання // Інтелектуальна власність. — 2000. — №8-9.
10. Державний департамент інтелектуальної власності інформує // Світ. — вересень 2001 р. — №35-36.
11. Петров В. Л. Развитие и правовая охрана интеллектуальной собственности в Украине // Научно-техническая информация. — 2000. — №4(5).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Г. Закорецька,

*студентка юридичного факультету Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка*

На сьогодні інтелектуальна власність є чи не найпотужнішим з основних джерел надходження фінансових ресурсів у країнах з розвинутою ринковою економікою. Саме від рівня розвитку інтелектуальної власності країни залежить рівень розвитку її економіки та народного господарства. Якого рівня досягне інтелектуальна власність в суспільстві і наскільки забезпечить надходження капіталу, такою мірою буде розвиватися народне господарство цього суспільства. Інтелектуальна діяльність та інтелектуальна власність стають пріоритетними в соціально-економічному розвитку. Суспільне виробництво буде лише засобом реалізації результатів інтелектуальної діяльності, і його рівень буде визначатися науково-технічними досягненнями. Між іншим, інтелектуальна діяльність за радянських часів розвивалася досить успішно і мала досягнення світового рівня. Імена науковців, які зробили вельми істотні науково-технічні відкриття, відомі сьогодні цілому світу, шануються вони і в Україні.

За сучасних умов реалізація господарської діяльності неможлива без науково-технічного забезпечення, а тому це ще раз підтверджує зростання значення інтелектуальної діяльності, її питомої ваги в суспільному виробництві. При цьому сьогодні парадокс полягає в тому, що за останні роки існування незалеж-

ної України науково-технічна діяльність дуже підупала, різко зменшилося число винаходів та інших науково-технічних досягнень попри те, що тенденції розвитку інтелектуальної діяльності в цілому світі свідчать, що ця діяльність впевнено виходить на передові позиції в розвитку будь-якого суспільства. Лише в Японії, наприклад, прибуток від інтелектуальної діяльності становить майже третину валового національного продукту, а чимало промислово розвинених країн Європи, оцінивши вагому ефективність від її використання, почали притямом кодифікувати своє законодавство для забезпечення якомога суворішої правової охорони інтелектуальної власності.

Майже на нульовому рівні перебуває зараз в Україні торгівля ліцензіями. Не в кращому стані і літературно-художня творча діяльність. На внутрішньому ринку дуже мало української літератури, її просто-напросто витісняє іноземна продукція, яка не завжди кращим чином впливає на молодь.

В Україні на сьогодні зареєстровано 41 молодіжне видання, проте на 50-мільйонний народ це однозначно мало. За нормами, визначеними Юнеско, мінімальна кількість джерел інформації для цивілізованої країни становить на 1000 осіб 100 примірників газет (на рік). Якщо у Японії та Швеції цей показник становить близько 600 одиниць, то в

Україні він дорівнює лише 62 примірникам [1]. І таких прикладів можна навести безліч. Ні для кого не секрет, що більшість талановитих учених України зараз перебуває за кордоном, де їм платять значно більшу заробітну платню, хоча їхні знання вкрай необхідні нашій державі. Та, на жаль, держава не лише не заохочує науково-технічну діяльність, але й не переймається цими проблемами. За даними опитування, здійсненого інститутом соціології НАН України, лише дві третини українців прагнуть здобути вищу освіту, решта вважають її для себе недоступною. Стосовно ж другої вищої освіти близько 70 % опитуваних або не вважають її необхідною, або не мають можливості її здобути [2]. Так, із 100 % випускників середніх шкіл у нашій державі до вищих державних навчальних закладів вступають лише 40 %, тоді, як у Японії 80 %. Проте збільшується чисельність приватних вузів, які здебільшого спрямовують свою діяльність не на навчання талановитої молоді, а на викачування грошей за так звані "дипломи". Частішають випадки реалізації піратських аудіо- та відеокасет, привласнення науково-технічних досягнень. 1998 року збитки, завдані світовій економіці від виробництва та реалізації піратської аудіопродукції, перевищували 5 млрд. \$ США. Кожна третя аудіокасета вважається контрафактною. Собівартість такої касети становить близько 1 \$ США, а відпускна ціна при продажу 3 — 4 \$ США, тобто прибуток від їхнього продажу становить майже 400 % [3].

Найбільш болючою, найуразливішою і найменш ефективною виявилася система захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

На жаль, у суспільстві складається враження, що держава може захищати лише від крадіжки майна і жодним чином не здатна забезпечити належний захист від правопорушень у сфері інтелектуальної власності. За рішенням Конгресу США від 1 травня 1998 року, Україну було внесено до так званого "Списку 301" — переліку країн, у яких не здійснюється належним чином захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема, зазначений в угоді ТРІПС та в угоді про торговельні відносини між Україною і США від 1992 року [4]. США вважає, що в Україні піратство у сфері відеопродукції, телевізійного транслявання, аудіозаписів, програмного забезпечення перевищує 70 %, тоді як у США, Німеччині, Франції цей показник становить лише 10 %. Усе це завдає величезної шкоди індустрії звукозапису, авторам та виконавцям творів і сприяє виникненню тіньового музичного ринку в Україні.

Так, у Києві у п'ятикімнатній квартирі на Троєщині розташувалася певна студія з декількома десятками магнітофонів. Офіс (з євроремонтом) на першому поверсі звичайного багатопверхового будинку належав офіційно зареєстрованій фірмі, легальний бізнес якої слугував прикриттям піратській діяльності. Виробництво піратської аудіо- та відеопродукції тут тривало цілодобово. За цей час, напевно, не одна сотня тисяч гривень обминула кишені власників авторських прав і державний бюджет [5].

Як засвідчує практика, до суду потрапляє лише кожна третя-четверта кримінальна справа. До того ж, вирокі піратам ухвалюють надто м'які, зазвичай, не пов'язані з позбавленням волі.

РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Більшість місцевих судів навіть не знають, як треба визначати матеріальну і моральну шкоду, завдану правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності. А тому особи, котрі мають авторські права, рідко звертаються до суду з позовом про виплату правопорушником компенсації, а суди рідко ухвалюють рішення про виплату потерпілим цієї компенсації.

Тобто можна стверджувати, що на сьогодні ще не вироблено правового механізму щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Проте рівень охорони інтелектуальної діяльності людини є показником цивілізованості держави, досконалості її законодавства. Саме тому держава повинна всіляко сприяти розвитку науково-технічної діяльності, якщо вона дійсно прагне до створення інноваційної моделі економіки.

Зараз у нашій державі все більшого поширення набуває шоу-бізнес. Однак уряд чомусь не займається на належному рівні врегулюванням і розв'язанням проблем інтелектуальної власності у цій сфері. Зважмо хоча б на такі факти.

Наші шанувальники музики та естради, по-перше, частіше купують квитки на концерти зарубіжних артистів, тим самим поповнюючи чужоземні бюджети. По-друге, зарубіжним гастролерам у нас виплачують незрівнянно більші гонорари, ніж вітчизняним артистам. Наприклад, Ф. Кіркоров за сольний концерт дістає 10 тисяч \$ США, а вітчизняні співаки — близько 1 — 2 тисяч. Можна навести й інший приклад: нещодавно вельми відомому й популярному ансамблю танцю ім. П. Вірського дозволили виступити в США лише за згоди їхньої Ліги артистів. При цьому вона висунула нашому ансамблю умову надати їй ноти, після чого посадила місцевий оркестр для акомпанементу, забезпечивши таким чином своїх музик роботою.

Виникає питання: коли ж Україна буде подібним чином захищати інтереси українських талантів? [6]. ♦

Література:

1. Курбак Ю. Дитяча література сьогодення // *Студентський вісник*. — 2002. — №2(7) — С. 3.
2. Газета "Сьогодні." — 2002. — 2 липня. — С. 1.
3. Мордвинов А. Деякі питання боротьби з піратством на музичному ринку Росії // *Інтелектуальна власність*. — 1999. — №1. — С. 39.
4. Паладій М. На захисті інтелектуальної власності // *Урядовий кур'єр*. — 2000. — №167 — С. 4.
5. Копаниця О., Гавриш А. На 150 одночасно працюючих відеоманітофонах задержанні в Києві "подпольщики" круглосуточно тиражували тисячі піратських касет. // *Газета "Факти."* — 1999. — 7 листопада. — С. 2.
6. Герейло В. Талантам потрібен захист // *Урядовий кур'єр*. — 2000. — № 154 — С. 9.

ДЕКЛАРАЦІЙНИЙ ПАТЕНТ — ІЛЮЗІЯ ЗАХИСТУ

В. Різун,
патентний повірений України

Чимало людей пам'ятають пікантну історію за часів існування Радянського Союзу, коли японці зізналися, що збагатилися завдяки ідеям, запозиченим з популярного тоді видання "Наука и жизнь", яке публікувало під рубрикою "Вправні руки" ідеї і пропозиції щедрого на творчу думку слов'янського народу.

Не кращим чином справа стоїть і тепер, коли "для попускання запобіжного клапана", який стримує прагнення талановитого народу України до винахідництва, було ухвалено рішення — без проведення патентної експертизи видавати так звані "деклараційні патенти" під відповідальність його автора.

Патентна експертиза будь-якої країни, здійснювана відповідним патентним відомством, встановлює новизну, винахідницький рівень і практичну придатність до застосування наданого автором матеріалу — ті самі три кити, без наявності яких жодна розвинена країна світу не видасть охоронного документа, тобто патенту. Само собою, коштує така експертиза недешево, триває роками і потребує від автора, окрім

загального інтелекту, знання безлічі специфічних законів і чимало того, що впродовж одного життя нарівні з основною справою практично годі досягнути. Саме з цих міркувань й існує у цілому світі інститут патентних повірених — своєрідна сполучна ланка між винахідником і патентними відомствами.

Оскільки в СРСР патентне відомство перебувало у Москві, надаючи союзним республікам практично лише роль збирачів інтелектуальної інформації, розвал Радянського Союзу спричинив в Україні вкрай скрутне становище — було необхідно за дуже короткий час створити державну структуру із захисту інтелектуальної власності України. За цього початкового періоду як тимчасовий захід було частково впроваджено практику явочної сис-

С. Осипенко,
директор НВП "ТЕКМАШ", кандидат технічних наук

ПРО ПАТЕНТИ

теми — видачу патенту без проведення експертизи за суттю, головним завданням якої було фіксування дати подачі заявки, тобто пріоритету матеріалу майбутнього винаходу. Вартість такого патенту становила "аж" кілька десятків гривень, і видавали його протягом декількох місяців. Така практика мала існувати до створення пошукової системи та інформаційної бази для здійснення інформаційних досліджень на новизну і винахідницький рівень винаходів, що заявляються.

За десятиріччя незалежності України було утворено державну структуру у вигляді патентного відомства — Департамент інтелектуальної власності; Український інститут промислової власності "УКРПАТЕНТ", який здійснює експертизу заявлених об'єктів промислової власності; Апеляційна палата, яка розглядає спори між заявником і патентним відомством; Інститут інтелектуальної власності і права — для підготовки фахівців; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності — для проведення судових експертиз і науково-дослідної роботи в ділянці інтелектуальної власності і, врешті, Всеукраїнська асоціація патентних повірених, що об'єднує на громадських засадах патентних повірених. Україна є рівноправним членом міжнародної патентної кооперації (РСТ), порушуючи вимоги якої, дотепер не скасувала патент, що видається "під відповідальність заявника", а понад це видачу патенту без проведення експертизи, власне, узаконено, тобто внесено в закон, який іменує такий патент "деклараційним". Це означає, що в разі, якщо автор виявиться "безвідповідальним", виникнуть ті самі пікантні ситуації, за яких,

"запозичивши" багаторічну працю цілого колективу і оформивши її у вигляді деклараційного патенту, "винахідник" зробиться напрочуд швидко інтелектуально, а зазвичай і матеріально багатим.

Оскільки видача будь-якого патенту супроводжується публікацією в Бюлетені "Промислова власність" змісту виданого патенту, відбувається "засвічення" нового матеріалу на кшталт публікацій журналу "Наука и жизнь", про що йшлося на початку статті.

З огляду на доволі низький рівень викладу суті деклараційних патентів і неусвідомлення того, що в Україні працюють десятки представників зарубіжних компаній (читай "потенційних технічних шпигунів"), що відстежують появу кожної нової інформації, автори стають об'єктами пильної уваги ласих на чуже ловців. Часто-густо таким чином за кількасот доларів продаються мільйонні технології.

Співавтор цієї статті, винахідник струменевого нагрівання рідини і директор НВП "ТЕКМАШ", зазнав руйнівної потужності деклараційного патенту на власному досвіді, коли колишній головний інженер підприємства, "запозичивши" ідеї цілого колективу і ознайомивши з ними матеріально міцну фірму, протягом 50 днів здобув деклараційний патент і розпочав виробництво аналогічного обладнання. Опублікувавши в центральній пресі інформацію про обладнання, що виробляється, і пославшись на те, що установку захищено патентом (слово "деклараційний", звісно, не згадувалося), конкуренти зірвали фінальну стадію багатомісячних переговорів щодо спільної діяльності підприємства "ТЕКМАШ" з великою іноземною

фірмою. У результаті директор і його підприємство потрапили у вкрай незручне становище через звинувачення, що "окрім вас, у цьому напрямку патентний захист мають й інші підприємства", тобто "Ви не забезпечили патентної чистоти виробу, хоча стверджували протилежне!"

Не зарадили і докази, що підприємство має близько десяти патентів України і Росії, 4 подані міжнародні заявки на патент, а у конкурентів патент "деклараційний"... Отже, було завдано матеріальних і моральних збитків Україні як державі, оскільки її бюджет недоодержав значної суми податків. Зважаючи на те, що Україна є єдиною в цілому світі державою, яка видає деклараційні патенти, жоден із зарубіжних інвесторів, маючи здоровий глузд, не буде перейматися суттю цього алогізму.

Авторам статті, звісно, можна закинути й таке: якщо, мовляв, патент видано "під відповідальність автора майбутнього винаходу", то й обстоюйте свої права у визначеному законом порядку, домагайтеся правди в судових інстанціях! (А директор цим і займається вже понад рік, і кінця-краю судовим процесам не видно).

За законодавством України, подібними "розглядами" займаються господарський або цивільний суди, і ці розгляди, як відомо, можуть тривати роками. А тим часом запозятливі конкуренти випускатимуть продукцію. А коли суд врешті-решт ухвалить рішення, ймовірно, що захищати вже буде нікого і нічого, оскільки в процесі справляння судових експертиз буде оприлюднено всі суттєві нюанси винаходу, ще невідомі порушникові. Отже, норму закону, яка вимагає від заявника роз-

криття заявленого настільки, аби спеціаліст середньої кваліфікації міг реалізувати заявлене, має бути узгоджено з нормою, якою держава гарантує, що усі владні структури будуть задіяні для захисту прав власника. Таким чином, ми доходимо висновку, що держава має гарантувати захист приватної власності і ставити право власника вище права держави, оскільки в державній формі власності перебуває більшість підприємств, на яких трудяться фізичні особи.

А ось інший приклад з практики патентного повіреного: було одержано патент на винахід без проведення експертизи за суттю "Пристрою для попередження перекидання вантажопідіймального крана", суть якого було викладено в підручнику, виданому 1975 року. Здобувши такий патент, його власник почав тероризувати декілька підприємств, а броварське підприємство "Стріла" навіть дійшло у судових розглядах аж до Вищого арбітражного суду, оскільки власником патенту була фізична особа. Це підприємство, маючи значні фінансові проблеми, мусило відволікати від роботи велику кількість людей, аби довести, що воно "не верблюд". Ось вам зразок, як нині завдяки чинному в Україні законодавству можна заблокувати господарчу діяльність конкурента.

Не варто думати, що автори цієї статті вбачають в існуванні деклараційних патентів лазівку лише для нечистих на руку "винахідників". Здебільшого ілюзія захисту виникає і у чесних ініціативних трудівників, які прагнуть недорогим коштом захистити свій винахід. Чи втямки їм, що замість захисту відбувається фактичне розсекречення суті винаходу? Який може бути запозиченим і вико-

ПРО ПАТЕНТИ

ристаним без дозволу автора. При цьому на виявлення такого порушення можна витратити не один рік, а порушником може виявитися фірма — "метелик", створена для того, аби зняти "пінку" з винаходу. На сьогодні вартість деклараційного патенту становить 61 гривню. Одержати його може будь-який громадянин України протягом 1,5 — 2 місяців. Чисельність подібних патентів наростає, як лавина. 2001 року з усіх поданих в Україні заявок на винаходи біля 90 % становили заявки на "деклараційні патенти".

Навидовижу багатою і щедрою є наша країна: під стукіт залізничних коліс течуть з України ріки природних ресурсів; лайнери несуть від нас квіт нації — обдаровану молодь; Internet — інтелектуальний товар нації: промислові ідеї, технології. "Зелене світло" Internetу надає патент — "деклараційний"!

Чи буде це світло хоч коли-небудь "червоним"?

Охорона прав інтелектуальної власності в Україні гарантує суб'єктові, котрий інвестує матеріальні та інтелектуальні ресурси у створення продукту, що він дістане винагороду за свій нелегкий труд. Знецінення цієї праці з боку владних структур блокує швидкий економічний розвиток. Бо інвестор не одержує того, на що розраховував. Сприяння розвитку системи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності — це сприяння розвитку ринкових відносин, ринкової економіки, врешті-решт, сприяння охороні прав людини, оскільки інтелектуальний продукт створює тільки людина, тобто фізична особа.

Розвиток системи охорони інтелектуальної власності можна відстежити по змінах і доповненнях, які

вносяться до нормативних і законодавчих актів країни. З огляду на такі зміни в Україні, можна сказати, що вони вносилися не на користь цивілізованого розвитку системи, раніше ці удосконалення скеровувалися в бік бюрократизації і вчасного звіту про виконання. Нормативні акти забюрократизували процедуру розгляду заявки за суттю (чому експертиза має розглядати заявлене попервах на "придатність до застосування", а потім на "новизну", а не навпаки, і чому експерт у своєму дослідженні не може звернутися до з'ясування обставин щодо "придатності" після того, як вияснить із заявником обставини щодо "винахідницького рівня"?), а законодавчі акти спричинили плутанину в реалізації прав власника інтелектуальної власності, тому що в реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності не передбачено узгоджених норм щодо явочної і перевіркової систем видачі патенту. Приміром, візьмемо деклараційний патент на винахід і корисну модель. Законодавець повсякчас плутає поняття "винахід" і "корисна модель", прирівнюючи деклараційний патент на винахід до деклараційного патенту на корисну модель, і тому вилучає із закону поняття "патент на корисну модель". Цілковитим нонсенсом виглядає порядок: спочатку видавати патент, а потому проводити експертизу; зрівняти у правовому полі права патенту і деклараційного патенту (власник патенту на винахід, так само як і власник деклараційного патенту на винахід, а також власник деклараційного патенту на корисну модель мають однакове право сплатити їхню вартість до статутного фонду, однакове право подати позов щодо порушення їхніх прав тощо).

Якщо за періоду становлення патентної системи в Україні (з 1992 року до 1998 року) спостерігався прогрес у розвитку системи (тобто можна було простежити поступ вперед — до вдосконалення інституції експертизи і формування логічно виправданого законодавчого поля з реалізації прав), то зараз усе навпаки. Бракує свіжих ідей, відсутнє вдосконалення. Наявні тупцювання на місці, видозмінення формулювань у законах і нормативних актах, що лише спричиняє плутанину в тлумаченні норм. Часто-густо це призводить до того, що закладений зміст поняття в розробленому законі абсолютно по-різному трактується законодавцем і виконавцем, тобто судо-

вими інстанціями, а адміністративними — й поготів.

Р. С. Отже, є очевидним те, що так звані "деклараційні патенти", з одного боку, дають змогу одержати право на винахід, а з іншого, не можуть захистити права справжнього автора винаходу. ♦

ДО ВІДОМА ЧИТАЧІВ

За інформацією ВОІВ станом на 1 січня 2002 року в Україні здійснено 6234 реєстрації, в тому числі 5114 реєстрацій авторського права на твір, 1066 реєстрацій виключної правомочності особи на твір, 53 реєстрації договорів, які стосуються права автора на твір і лише одна реєстрація факту і дати опублікування твору. Такий розподіл видів реєстрації має логічне обґрунтування. Найбільш незахищеними у правовому аспекті є первинні суб'єкти авторського права — саме автори творів, тому вони більшою мірою потребують доказів свого авторства. Вторинні власники майнових авторських прав можуть підтвердити свої права авторськими договорами, документами, що свідчать про створення службового твору, документами про спадщину. До процедури реєстрації договорів звертаються переважно суб'єкти, які отримали невиключні права на використання твору, що, можливо, зумовлює незначну потребу в реєстрації їхніх прав. Практичну відсутність реєстрацій факту і дати опублікування твору, по-перше, зумовлено тим, що цю реєстрацію можна поєднати з реєстрацією прав автора на твір, а по-друге, очевидно, потреба в ній у суб'єктів авторського права досить незначна.

За інформацією із сайта <http://www.mon.gov.ua>

ЛЮДСЬКИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

О. Буров,

провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності, кандидат технічних наук

Міжнародне співтовариство наприкінці ХХ століття ухвалило концепцію "стійкого розвитку", відповідно до якої головним критерієм прогресу є розвиток людини. Справжнє багатство людської цивілізації і кожної нації становлять люди, і тому розвиток має розширювати їхні можливості таким чином, щоб вони могли обирати для себе оптимальний спосіб життя, підвищувати якість свого життя. Термін "збалансований розвиток" (російською "устойчивое развитие", англійською "balanced development") широко використовується ООН для характеристики людського розвитку як основна характеристика гуманітарного поступу суспільства [1].

Парадигма людського розвитку має на увазі не тільки людину як людський капітал. Хоч вона й визнає стрижневу роль цього капіталу щодо зростання продуктивності праці, все ж за мету визначає створення такого економічного і соціального середовища, яке б забезпечувало примноження можливостей кожної людини. Концепція людського розвитку передбачає розкриття духовного потенціалу індивідуума, а не тільки економічний добробут чи матеріальний достаток.

Проте розвиток людини є не тільки метою, але й засобом розвитку

людства. Еволюція розвитку суспільства від одинака кам'яного віку, який сам вирішував питання власного виживання, до сучасного суспільства, якому індивідуум делегує права та обов'язки свого захисту та життєзабезпечення, не була однобічною. Прихильники примату суспільного над біологічним в людині помиляються, вважаючи людину похідною від суспільства. Що більше соціум інтегрує людей, то більше він стає залежним від них в цілому і від кожного індивідуума зокрема.

Особливо виразно ця залежність простежується, якщо проаналізувати еволюцію виробництва. Розвиток техніко-технологічного рівня супроводжується все більш високим рівнем автоматизації і водночас стає більш залежним від ефективності дій однієї людини. Що вище є рівень автоматизації ("інтелектуалізації" засобів виробництва), то більше виробничих потужностей зосереджується в руках одного індивідуума, і вищою стають "ціна" його помилки та масштабність наслідків помилкових дій. Форма та місце прояву людських помилок також зростають і охоплюють усі сфери діяльності — політичну, військову, економічну, фінансову, виробничу, соціальну. Наразі, коли світове суспільство стає "інформаційним суспільством",

роль одного індивідуума та його вплив на глобальні процеси дедалі більше зростають. Термін "людський чинник" супроводжує майже всі соціальні негаразди та їхні причини.

У загальноживаному розумінні "людський чинник" (російською "человеческий фактор", англійською "human factors") асоціюється з проблемами поведінки людини, її психологічної взаємодії з оточенням. Але це — звужене розуміння.

До поняття "людський чинник" належать різнобічні елементи. Серед них поведінка людини та її працездатність; прийняття рішень та інші пізнавальні процеси; проектування; компонування устаткування на робочому місці; засоби зв'язку і програмне забезпечення (інформаційні технології); карти, плани і документація; удосконалювання професійного добору і підготовки персоналу. Особливо складного значення це поняття набуває в контексті соціо-технічних систем, управління виробництвом і колективами людей, у граничному значенні зливаючись із поняттям "ергономіки" [2]. В англійських країнах і, все більше, в міжнародній термінології зазначені поняття використовуються разом — human factors/ergonomics, — вказуючи на фундаментальність вирішуваних питань для науково-технічного прогресу. А в умовах швидкого переходу від промислового виробництва (мається на увазі машинобудівництво) до інформаційних технологій як рушійної сили промисловості значення людини стрімко зростає, тому що:

- виконання професійних обов'язків потребує від виконавця певного (і досить високого) рівня загальної та спеціальної профе-

сійної освіти, вправності і навичок;

- зростає складність об'єкта управління під час виробничого процесу — перехід від фізично доступного до концептуальної моделі;
- просторова досяжність дій людини стосовно об'єкта управління вийшла далеко за межі підприємства;
- швидкість необхідної реакції людини становить секунди і доли секунди;
- досвід роботизації в провідних країнах (насамперед Японії) довів неефективність перекладання всіх функцій на техніку через неможливість запрограмувати (передбачити) вірогідні ситуації в соціо-технічній системі;
- зростання ролі психофізіологічного стану людини (чутливість до внутрішніх та зовнішніх впливів) в ефективності праці, його залежності від якості життя.

Зрозуміло, що в сучасному виробництві дії людини не обмежуються безпосередньо її робочим місцем. Вона охоплює всі аспекти діяльності підприємства і, насамперед, всі компоненти інтелектуального капіталу [3]:

- ринкові активи, які є результатом інтелектуальної діяльності персоналу підприємства;
- інтелектуальну власність, що створюється на підприємстві або набувається підприємством в результаті діяльності управлінського персоналу;
- інфраструктурні активи, які реалізуються завдяки технологічній та організаційній культурі виробництва;

СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

- людські активи, що базуються на освітянському рівні співробітників, їхній професійній кваліфікації, професійних знаннях (непрямих, безпосередніх та нечітких), професійних схильностях, психометричних характеристиках, уміннях, творчому потенціалі.

Слід зауважити, що людські активи є водночас і пасивним, і активним компонентами інтелектуального капіталу. Інакше кажучи, це — найскладніша і найдинамічніша складова, що має можливість саморозвитку, на відміну від інших компонентів. Динамічність проявляється в чутливості до внутрішніх і зовнішніх факторів. Для того, аби реалізувати свою кваліфікацію, людині потрібно:

- мати необхідний мінімальний рівень знань;
- набути певного досвіду і вправності;
- відповідати психофізіологічним вимогам професії;
- мати достатню мотивацію;
- вміти використати свої знання і вміння з максимальною ефективністю;
- мати можливість безперервного підвищення кваліфікації, оскільки набуті знання дуже швидко "старіють".

Як вказує досвід підбору та управління кадрами на промислових та непромислових виробництвах, професійна кваліфікація виконавця залежить, насамперед, від таких характеристик:

- структура особистості;
- структура і рівень інтелекту;
- особливості комунікативної діяльності і здатності співпрацю-

вати в колективі.

Остання характеристика набуває вирішального значення, оскільки не тільки виконавча, але й творча діяльність залежить як від потенціалу індивідуума, так і від його вміння працювати в "команді". Одним з напрямів організаційного проектування, що найшвидше розвивається і привертає увагу вчених та практиків менеджменту, постає саме "team work", тобто колективна співпраця. Інтелектуальний і творчий потенціал індивідуумів не просто сумується, а утворює нову якість — корпоративну систему інтелектуальної діяльності. "Мозковий штурм" ("brain storming") сформувався як метод колективної творчої діяльності в середині ХХ сторіччя, коли виникла потреба у вирішенні настільки складних задач, що вони вимагали не просто енциклопедичних, а глибоких знань у багатьох сферах, а це практично неможливо на рівні однієї людини.

Якщо першим кроком до соціалізації людини стала необхідність об'єднати зусилля в боротьбі з ворогом, другим — створення мови як засобу комунікації, надалі — створення держави як політичної і економічної сили для захисту великої групи людей, то на часі постала задача створення колективного інтелекту як умови прогресу цілого виду homo sapiens. Глобалізація — це не витівки бізнесменів, котрі прагнуть збільшити свій фінансовий капітал. Йдеться про новий рівень розвитку людської цивілізації, новий рівень науково-технічного прогресу. За останні 30 років інформація, технології, інші результати творчої діяльності людини стали найбільш привабливою сферою для інвестицій, з найшвидшим кругообігом коштів.

Інтелектуальний капітал стає найпотужнішим засобом нароццування фінансів. Інтелект стає капіталом, а його носії — об'єктами фінансування. Уже не патенти на винаходи і технології постають в ролі найбільш привабливого "товару" на міжнародному ринку. Промислово розвинені країни змінюють орієнтири — науково-технічне шпигунство починає крок за кроком поступатися "полюванню за головами". Head hunter ("мисливець за головами") стає поширеною професією з високим рівнем доходів, тому що, як було сказано вище, людські активи впливають і на інші компоненти інтелектуального капіталу. Навіть один спеціаліст високого класу спроможний принципово змінити ефективність діяльності корпорації. Не дивно, що в країнах, які піклуються про своє майбутнє, всі питання стосовно вивчення та підвищення людського потенціалу належать до сфери національних інтересів, і до їх розробки, як правило, не залучаються іноземні організації чи спеціалісти, а фінансування досліджень майже не поступається фінансуванню на створення новітніх технологій. Гасло "Кадри вирішують все!" має сенс не тільки (а може і не стільки) щодо адміністративних структур, але й щодо всіх сфер діяльності, де створюється майбутнє людства на особистому, корпоративному, професій-

ному, національному та глобальному рівнях.

Висновки

- Інтеграція індивідуумів у суспільство супроводжується зростанням залежності останнього від рівня творчого потенціалу своїх членів.
- Людські активи є водночас і пасивним, і активним компонентами інтелектуального капіталу, обумовлюючи розвиток як його питомих складових — ринкових активів, інтелектуальної власності, інфраструктурних активів, так і власних.
- Капіталізацію людських активів обумовлюють не лише знання, досвід і мотивація, але й психофізіологічна відповідність вимогам роботи, інформаційно-комунікативні можливості.
- Людські активи набувають ознак найбільш вартісного і фінансово привабливого об'єкта інвестування.
- Інтелект стає капіталом, а його носії — об'єктами фінансування. ♦

Література:

1. Развитие человека — возможность выбора образа жизни // Отчет ПрООН. 2001. — 157 с.
2. Буров А.Ю. Эргономика на рубеже третьего тысячелетия // Эргономика в Украине: человек-техника-среда (специальный выпуск). — Киев: Киевский военный институт управления и связи. — 2000. — С. 4—10.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: Пер. с англ. Под ред. Л.Н. Ковалик. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Б. Прахов,
завідувач сектору патентного права НДІ інтелектуальної власності, кандидат юридичних наук

Для забезпечення економічного прогресу необхідно, щоб постійно надходили новітні ідеї і товари, аби поліпшувались умови життя і ефективність промислового виробництва. Новітні товари і способи виробництва відіграють засадничу роль в оновленні і заміні застарілих промислових технологій і, таким чином, у найраціональнішому використанні виробничих галузей економіки.

Технічні нововведення можуть забезпечити більш ефективно використання робочої сили, капітальних коштів, корисних копалин, а також дати можливість підприємству виробляти той самий обсяг продукції з набагато меншими видатками.

Раціоналізаторська пропозиція — це технічне рішення, що є новітнім і корисним для підприємства, організації чи установи, котрим воно подається, і яке передбачає зміну конструкції виробу, технології виробництва і застосовуваної техніки або зміну складових матеріалу. Це визначення містить *ознаки охороноздатності* раціоналізаторської пропозиції: *технічне рішення, новизна, корисність*.

Конституція України відбиває важливий історичний рубіж на шляху українського народу до ринкових відносин. Зокрема, в її Положеннях

такими є гарантовані свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав творців, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різноманітними ділянками інтелектуальної діяльності. Свободу творчості Конституція України оголосила принципом і правовою нормою (ст. 54), піднесла на рівень засадничих принципів і потреб всенародної правової держави.

Чинними нормативними актами в Україні, що стосуються сфери раціоналізації і новаторства, є Закон України "Про власність" від 7.02.1991 р. (ст.41), в якому об'єктом права інтелектуальної власності визнано "раціоналізаторську пропозицію" як результат інтелектуальної праці, та Закон "Про підприємства в Україні" від 27.03.1991 р. (ст.15), Указ Президента України "Про тимчасове Положення щодо правової охорони об'єктів промислової власності і раціоналізаторських пропозицій в Україні" за № 479/92 від 18.09.1992 р., у якому п. 35 підтверджує визнання пропозиції раціоналізаторською, дату її подання, авторство. Окрім цього, чинними є: п.п. 54, 59, 60, 61, 62, 68 та 70 вказаного Тимчасового положення; Кодекс Законів України

про працю (ст. 42, ст. 91 і ст. 126 в редакції Закону України за № 75/95 ВР від 12.02.1995 р.); “Положення про свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію і про порядок його видачі”, затверджене наказом Держпатенту України за № 129 від 22.08.1995 р. і зареєстроване в Мініюсті України за № 323/859 від 4.09.1995 р.; “Методичні рекомендації про порядок оформлення подання і розгляду заявки на раціоналізаторську пропозицію”, затверджені наказом Держпатенту за № 131 від 27.08.1995 р. за узгодженням з Міністерством економіки, Міністерством статистики України і Товариством винахідників і раціоналізаторів України; “Типові форми первісного обліку об’єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків), раціоналізаторських пропозицій”, затверджені наказом Міністерства статистики України за № 90/626 від 27.03.1995 р.

У вказаних нормативних актах зазначається, що раціоналізаторська пропозиція є особливим об’єктом інтелектуальної власності, який: містить технічну пропозицію; має в собі новизну в межах того підприємства, якому його подано; є корисним, тобто комерційно вартісним для підприємства; є результатом власної творчості заявника.

Водночас, якщо пропозиція не підпадає під установлені критерії, але є корисною і новою для підприємства, за її взяття підприємством на реалізацію автору/авторам може бути виплачено відповідну винагороду. Ймовірно, що підприємствам і організаціям варто передбачати заохочення авторів не лише за технічні нововведення, але й за інші пропозиції (організаційні, управлінські тощо).

А яке ж місце посідають раціоналізаторські пропозиції у здійсненні сучасних завдань держави? Можливо, ця форма новаторства застаріла? Але допоки впровадження раціоналізаторських пропозицій забезпечує третину від загального зростання продуктивності праці, 30 — 40 % економії матеріальних та сировинних ресурсів і 60 % паливно-енергетичних ресурсів, таке становище триватиме, очевидно, ще довго, і тому варто підвищувати ефективність раціоналізаторських пропозицій. А для цього необхідно насамперед чітко уявляти, які суспільні потреби задовольняють раціоналізаторські пропозиції, чи не зазнають ці потреби певних змін. Від цього залежить розробка ключових положень щодо правової охорони раціоналізаторських пропозицій — від визначення самого поняття до правил кваліфікації та використання.

Раціоналізація здійснюється через різноманітні раціоналізаторські пропозиції, кожна з яких стосується поліпшення конкретного об’єкта, інструмента, машини, матеріалу, усунення окремих похибок конструкторів і проектувальників, якої-небудь діяльності. Але це не означає, з точки зору чинного законодавства, що кожна пропозиція визнається раціоналізаторською.

У раціоналізації як суспільно корисної діяльності є ціла низка аспектів.

Технічний аспект полягає передусім у необхідності щоденного вдосконалення виробництва. Впроваджені вдосконалення “відсувають” моральне і фізичне старіння застосовуваної техніки на певний час, її модернізація дає змогу уникнути значних капітальних витрат. У деяких

СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

виробництвах відсутні як відпрацьовані технології, так і спеціальне устаткування, тому в такому разі вдаються до модернізації — пристосуванні наявного устаткування. Такі модернізації і реконструкції частогусто здійснюються саме в межах раціоналізаторської діяльності.

Соціальний аспект раціоналізації на тепер має перспективу подальшого розвитку. Саме раціоналізація постала істотною формою громадської активності трудящих, їхньої безпосередньої участі у справах підприємства, в його технічному переоснащенні.

Правовий аспект раціоналізації полягає в тому, що запровадження охорони результатів технічної творчості у вигляді раціоналізаторської пропозиції, надання раціоналізаторові правового статусу (прав і пільг, яких позбавлено осіб, що не є раціоналізаторами) дають змогу скористатися робітничою та інженерною тямуністю у тому разі, якщо робітник чи інженер не зобов'язані за службовими обов'язками займатися раціоналізацією.

Мета правової охорони раціоналізаторських пропозицій — встановлення, усталення і розвиток таких суспільних відносин, які б максимально сприяли прогресу масової самодіяльної технічної творчості, скерованої на поліпшення, удосконалення техніки і технології виробництва на кожному підприємстві, в цеху, на робочому місці. Використання раціоналізаторських пропозицій — потужний засіб активізації технічного прогресу, спрямованого на зменшення тієї відстані, яка існує між досягненнями світової і віт-

чизняної техніки та рівнем, властивим окремим підприємствам, організаціям, установам.

Державні, кооперативні, громадські підприємства (організації) мають право без спеціального на те дозволу будь-яких органу чи особи використовувати раціоналізаторські пропозиції, що стосуються сфери їхньої діяльності, незалежно від того, де і ким вони створені.

Використання раціоналізаторських пропозицій передбачає ретельний відбір і вивчення цих пропозицій.

З яких джерел підприємства і організації можуть брати раціоналізаторські пропозиції?

Першим джерелом є рекомендації міжгалузевого характеру. Зазвичай рекомендовані міжгалузеві матеріали розглядаються відповідними технічними управліннями міністерств і відомств або відділами з впровадження новітньої техніки, котрі готують висновки щодо пропозицій з використання рацпропозицій різноманітного профілю.

Друге джерело відбору пропозицій для майбутнього їх впровадження — з великої кількості пропозицій, що надходять до організацій самопливом, з яких відбираються найцінніші і найпотрібніші для найшвидшого їх впровадження. Організації повинні відбирати рацпропозиції, що безпосередньо стосуються їхньої діяльності, аби створити у себе певний “портфель” пропозицій, які можна було б використати при розробці нових і вдосконаленні наявних машин, приладів і технологічних процесів.

Третє джерело — одержання за угодами і через обмін науково-тех-

нічними досягненнями. Своєчасно доставши матеріали такого обміну, можна неабияк скоротити затрати часу і коштів на створення новітньої передової техніки.

Четверте джерело — використання патентної технічної літератури. Організації повинні вивчати джерела технічної інформації і передусім бюлетені споріднених галузей, проявляти ініціативу і самостійність щодо відбору цінних раціоналізаторських пропозицій, що стосуються профілю їхньої діяльності.

П'яте джерело відбору раціоналізаторських пропозицій для використання — результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які виконують НДІ та КБ (виконавці) на договірних засадах з промисловими підприємствами. Відповідно до умов цих договорів (контрактів), результати закінчених науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, які зазвичай містять винаходи і раціоналізаторські пропозиції, впроваджують виконавці на підприємствах замовників за сприяння останніх.

З інтенсивним розвитком ринкових відносин все актуальнішою стає потреба в забезпеченні правовими нормами царини науково-технічної творчості.

Згідно із Законом України “Про підприємства в Україні”, підприємство самостійно планує свою діяльність і визначає перспективи розвитку, зважаючи на попит на вироблену продукцію (роботи, послуги) та необхідність забезпечення виробничого і соціального розвитку. Якщо підприємство насправді піклується про колектив, воно просто зобов'язу-

не вдосконалювати свою продукцію, зменшувати витрати виробництва, підвищувати технологічні характеристики виробленого продукту, поліпшувати технологію і тим самим забезпечувати постійний попит на свою продукцію. Саме на це і скеровується раціоналізаторська, новаторська діяльність. Підприємства самостійно визначають порядок розгляду заявок на раціоналізаторські пропозиції, їхнього впровадження і виплати авторської винагороди, керуючись при цьому лише конкретними результатами цієї діяльності і мірою участі в ній того чи іншого працівника підприємства.

Організовуючи цю роботу, необхідно створити самостійну службу або покласти виконання цих функцій на когось із працівників. При цьому вкрай важливо, щоб організація цієї діяльності на підприємстві скеровувалася на створення умов, за яких турбота кожного працівника цього підприємства щодо вдосконалення продукції, яка виробляється, застосовуваних технологій і способів праці зробилася б продовженням службових обов'язків, матеріально заохочувалася, приносила моральне задоволення.

У IV книзі проекту Цивільного Кодексу України (гл. 34, ст. 2; гл. 40, ст. 62 — 65) пропонується визначити правове поняття раціоналізаторської пропозиції, її права, об'єкти і суб'єкти результатів науково-технічної творчості, яким належать особисті немайнові і майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності, згідно з цим кодексом, іншими законами або договорами.

Якщо ж об'єкт права інтелектуальної власності створено в результаті інтелектуальної, творчої діяль-

СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

ності декількох фізичних осіб, то вони будуть називатися співавторами. У такому разі свої права вони будуть здійснювати відповідно до укладеної угоди, а якщо виникнуть розбіжності чи суперечки, за відсутності згоди між співавторами спір має вирішуватись у судових інстанціях.

Закріплено також загальні права суб'єкта права інтелектуальної власності. Загальними їх можна назвати тому, що вони можуть доповнюватися спеціальним законодавством, без якого, судячи з усього, не обійтись. Указані вище права поділяються на особисті немайнові та майнові.

Залучення трудящих до технічної творчості, створення умов для виявлення їхніх обдаровань, захисту своїх прав і законних інтересів є одним з найважливіших завдань в почесній діяльності Товариства винахідників

і раціоналізаторів України (ТВіРУ). Та, на жаль, ця організація, що існує впродовж одинадцяти років, не стала провідним органом суспільства у царині раціоналізаторства. Перший його з'їзд, на якому і було створено це товариство (ТВіРУ), відбувся 16. 04.1994 р. Вдруге так і не зібралися. Протягом вказаного періоду безліч проблем стосовно раціоналізації в Україні залишаються неврегульованими. Усе затихло, тобто про цю важливу ділянку науково-технічної творчості ніде не згадувалося: ані в пресі, ані у звітах (немає книжок, брошур, посібників)! ♦

ДО ВІДОМА ЧИТАЧІВ

1982 р. під егідою ВОІВ та ЮНЕСКО було прийнято "Типові Положення щодо охорони виражень фольклору від несанкціонованого використання та інших незаконних дій", які разом із змінами та доповненнями 1999 р. призначено для імплементації в національні законодавства країн-членів. В українському законодавстві немає визначення "вираження фольклору". Під цим терміном в нашій країні розуміють твори народного мистецтва (фольклор), фольклорні обробки, фольклорні виконання. Обробки фольклору, фольклорні виконання захищаються законодавством про авторське право та суміжні права. Фольклор в Україні традиційно розглядається як суспільне надбання, а тому використання його є вільним, тобто не пов'язаним з отриманням спеціального дозволу. Але, відповідно до наказу Державної митниці України від 31.12.1991 р. № 9, експорт творів, які є культурним надбанням і мають велику історичну, наукову та культурну цінність, можливий лише з дозволу Міністерства культури і мистецтв України.

За інформацією із сайта <http://www.mon.gov.ua>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ (ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ)

Ю. Капіца,

*директор Центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН
України, кандидат юридичних наук*

Л. Федченко,

вчений секретар тогож Центру, кандидат технічних наук

Розвиток ринкових відносин неможливий без подальшого розвитку творчої, інтелектуальної праці, використання новітніх технологій. Тому останнім часом в майні суб'єктів господарювання будь-якої організаційної форми і форми власності неухильно підвищується значення так званих "нематеріальних активів", а в суспільстві все частіше чути вислови "інтелектуальна власність", "інтелектуальний капітал", "комерціалізація інтелектуальної власності" тощо. Отже, нагальними стають і потреби у визначенні вартості та організації обліку цього різновиду майна.

Необхідність оцінки вартості майнових прав як нематеріальних активів підприємств, зокрема, їхньої інтелектуальної власності, виникає під час:

- бухгалтерського обліку та оподаткування майна підприємств;
- укладення договорів, в тому числі ліцензійних договорів, про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- укладення договорів про передачу "ноу-хау";
- укладення договорів про спільну діяльність;
- використання об'єктів інтелектуальної власності в інноваційних, інвестиційних проектах;

- передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності як внеску до статутних фондів новостворюваних підприємств; а також
- визначення розміру збитків від неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності і(або) недобросовісної конкуренції тощо.

Оцінка вартості майна, майнових прав, в тому числі оцінка вартості інтелектуальної власності, в Україні — це процес визначення їхньої вартості на дату оцінки, згідно із Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12.07.01 за № 2658 — III (далі — Закон), а також (залежно від мети оцінки) іншими законодавчо-нормативними актами, які не суперечать цьому Закону, зокрема:

- "Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8. Нематеріальні активи" — з метою бухгалтерського обліку;
- нормативними документами Фонду державного майна України — під час приватизації державних підприємств;
- Законами України "Про інвестиційну діяльність в Україні", "Про режим іноземного інвестування" та "Про наукову та науково-технічну експертизу" —

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

при інвестуванні;

- Законом України "Про господарські товариства" — при створенні господарських товариств тощо.

Проте Закон не дає детальної регламентації порядку оцінювання, що здійснюється суб'єктами оціночної діяльності (оцінювачами — суб'єктами підприємницької діяльності або суб'єктами господарювання, у складі яких працює хоча б один оцінювач), яких зареєстровано у встановленому Законом порядку.

Обов'язковим є проведення оцінки майна у разі:

1. створення підприємств (господарських товариств) на базі державного майна або майна, що перебуває у комунальній власності;
2. реорганізації, банкрутства, ліквідації державних, комунальних підприємств та підприємств (господарських товариств) з державною часткою майна (часткою комунального майна);
3. виділення або визначення частки майна у спільному майні, в якому є державна частка (частка комунального майна);
4. визначення вартості внесків учасників та засновників господарського товариства, якщо до зазначеного товариства вноситься майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), а також у разі виходу (виключення) учасника або засновника із складу такого товариства;
5. приватизації та іншого відчуження у випадках, встановлених законом, оренди, обміну, страхування державного майна, майна,

що є у комунальній власності, а також повернення цього майна на підставі рішення суду;

6. переоцінки основних фондів з метою бухгалтерського обліку;
7. оподаткування майна та визначення розміру державного мита згідно із законом;
8. передачі майна під заставу;
9. визначення збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом;
10. в інших випадках за рішенням суду або у зв'язку з необхідністю захисту суспільних інтересів.

Обов'язковим є також проведення незалежної оцінки, яку здійснює *суб'єкт оціночної діяльності* — *суб'єкт господарювання*, у випадках: 1) застави, 2) відчуження державного чи комунального майна (способами, що не передбачають конкуренції покупців у процесі продажу) або у разі продажу одному покупцю, 3) визначення збитків або розміру відшкодування під час вирішення спорів та 4) в інших випадках, визначених законодавством, або за згодою сторін. Так, при укладенні цивільноно-правових угод (договорів про передачу прав, ліцензійних договорів) вартість інтелектуальної власності визначається, як правило, за домовленістю сторін.

На практиці під час визначення вартості інтелектуальної власності виникає багато питань, з одного боку, пов'язаних з різноманітністю видів та безтілесністю об'єктів інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, комп'ютерних програм, баз даних, "ноу-хау", результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських

робіт тощо), кожний з яких є оригінальним, з іншого боку, з різними формами їх появи на підприємстві та їхнього практичного використання як нематеріальних активів підприємства [1]. Отже, об'єкти інтелектуальної власності дуже неоднорідні за своїм складом, а як нематеріальні активи підприємств — за характером використання чи експлуатації в процесі виробництва і, відповідно, за мірою впливу на результати господарчої діяльності та фінансовий стан підприємства.

Закон передбачає, що методичне регулювання (процедури) оцінки має регламентуватися відповідними нормативно-правовими актами з оцінки майна: *положеннями (національними стандартами) оцінки майна*, затвердженими Кабінетом Міністрів України, *методиками тощо*, розробленими з урахуванням вимог згаданих національних та міжнародних стандартів оцінки.

Загалом, вартість інтелектуальної власності дуже залежить від мети, з якою здійснюється оцінка, і виду вартості, яку визначають, а також підходів та методів, що застосовуватимуться впродовж оцінки. Визначивши мету оцінки, оцінювач обирає адекватну для даної конкретної мети *методологію оцінки*, тобто вид вартості (що треба визначити) і відповідні загальні підходи та конкретні методи оцінки.

Найчастіше в процесі оцінки вартості інтелектуальної власності визначають *ринкову вартість як розраховану суму на дату оцінки, за яку інтелектуальна власність обмінюється між готовим купити покупцем та готовим продати продавцем в комерційній угоді після належного*

маркетингу, укладаючи яку кожна зі сторін "діяла компетентно, виважено і без примусу" [2]. Тобто ринкова вартість визначається як найбільш вірогідна ціна, що може бути досягнутою на даному сегменті ринку на дату оцінки. Зазвичай це максимальна ціна, яку може одержати продавець та мінімальна ціна, яку може заплатити покупець, оскільки вважається, що покупець не заплатить за будь-який конкретний об'єкт більшу ціну, ніж коштує інший об'єкт, що має такі самі споживчі якості. Для визначення ринкової вартості оцінювач, як правило, аналізує та здійснює порівняльний аналіз оцінюваного об'єкта з даними реальних, недавніх за часом укладення ринкових угод з аналогічними за своїми споживчими якостями об'єктами. Крім цього, відповідно до Міжнародних стандартів оцінки [3], може визначитися споживча, інвестиційна, страхова, ліквідаційна вартість, а також вартість відтворення, заміщення з метою бухгалтерського обліку та оподаткування майна юридичних і (або) фізичних осіб тощо.

Незважаючи на те, що для оцінки вартості інтелектуальної власності можна застосовувати деякі з традиційних підходів, як і під час визначення вартості нерухомого і (або) рухомого майна, різноманітність і специфічність таких об'єктів заважає розробити для них якийсь "універсальний" метод оцінки.

Вибір підходів та методів оцінки вартості інтелектуальної власності має здійснюватися на підставі таких принципів [4]:

- *достовірність* — методи оцінки мають заслуговувати довіри та

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

бути достовірними з практичної та теоретичної точок зору;

- *об'єктивність* — оцінювач має керуватися кількістю та якістю об'єктивної інформації;
- *універсальність* — достовірність буде більшою, якщо будуть використовуватися стандартні підходи для компаній, галузей промисловості та видів нематеріальних затрат;
- *критерій грошових затрат* — вигоди, що впливають з оцінки, мають бути достатніми для виправдання зусиль з проведення оцінки;
- *послідовність* — методики мають послідовно використовуватися з року в рік і, таким чином, полегшувати процес оцінки;
- *надійність* — оцінка має бути достовірною, такою, щоб інші оцінювачі змогли відтворити процес, використовуючи аналогічні підходи до оцінки;
- *адекватність* (відповідність) — підходи до оцінки та вибрані методи мають відповідати запитам користувача;
- *практичність* — методи та параметри, що використовуються, мають бути зрозумілими та відносно простими для їхнього використання на практиці.

Відповідно до вже згаданих Міжнародних стандартів оцінки, визначення вартості майна підприємств здійснюється на підставі трьох основних підходів — *витратного*, *ринкового* та *прибуткового*, кожному з яких властиві свої методи. Подальший порівняльний аналіз та узгодження результатів, отриманих різними методами, дає змогу виявити переваги та недоліки кожного і,

таким чином, встановити вартість об'єкта, що оцінюється.

Витратний підхід ґрунтується на вивченні можливостей інвестора купити той чи інший об'єкт власності і зважає на те, що покупець не заплатить за об'єкт більшої суми, ніж та, за якої він може купити відповідний об'єкт, аналогічний за своїми споживчими властивостями, без істотних зволікань. Цей метод призводить до об'єктивних результатів, якщо є можливість точно оцінити розміри видатків на створення аналогічного об'єкта інтелектуальної власності та його зносу, за обов'язкової умови відносної рівноваги попиту та пропозиції на ринку. Найчастіше для розрахунку поточної вартості інтелектуальної власності реалізуються *метод первинних затрат*, *метод вартості заміщення* та *метод вартості відтворення*.

Вартість інтелектуальної власності за *методом визначення первинних витрат* називається історичною тому, що вона насамперед базується на фактичних затратах, інформація про які міститься в бухгалтерській звітності підприємства. При цьому первинні затрати збільшуються на підприємницький прибуток, але водночас враховується знос, зокрема, моральний та часовий (строковий) зноси [5] інтелектуальної власності. У разі необхідності витрати можуть бути проіндексованими. Моральний знос, як правило, пов'язаний з появою більш прогресивних об'єктів, його наслідком завжди є зменшення очікуваного прибутку. Строковий знос залежить від законодавчих норм і термінів дії цивільно-правових договорів про пере-

дачу прав на об'єкти інтелектуальної власності і може не збігатися з періодом цілковитої амортизації.

При оцінці інтелектуальної власності за **методом вартості заміщення** за взірць править аналогічний за своїми функціональними можливостями та варіантами використання об'єкт. Максимальна вартість інтелектуальної власності тут визначається мінімальною ціною, яку необхідно сплатити під час купівлі інтелектуальної власності з аналогічними споживчими якостями.

Методом вартості відтворення визначається, які видатки є необхідними для розробки чи купівлі точної копії оцінюваного об'єкта інтелектуальної власності.

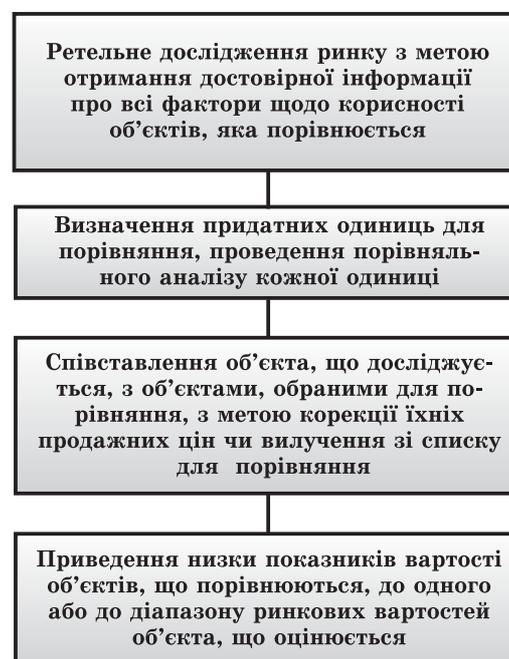
Алгоритм оцінки витратним методом виглядає наступним чином:

Ринковий підхід може дати досить об'єктивне значення вартості інтелектуальної власності лише за наявності достатньої інформації про угоди купівлі-продажу аналогічних за своєю функціональністю та споживчими якостями об'єктів. При цьому використовують **метод прямого порівняльного аналізу продажів**, який полягає в збиранні інформації про купівлю-продаж на

відповідному сегменті ринку аналогічних за своєю функціональністю та споживчими якостями об'єктів інтелектуальної власності (аналогів), порівнянні знайдених аналогів з оцінюваним об'єктом та наступному коректуванні вартості аналогів щодо їхніх можливих відмінностей від оцінюваного об'єкта.

Алгоритм методу порівняння продажів виглядає наступним чином:

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки, при визначенні ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності мають виконуватися такі дії:

1. Збирання та аналіз правових, фінансових, технічних та інших даних про об'єкт, що оцінюється. До них належать:
  - інформація про власника об'єкта, що оцінюється, та середовище безпосереднього оточення об'єкта, які відображають їхній вплив на величину вар-

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- тості об'єкта;
- інформація про юридичний статус об'єкта (вид, форма правової охорони, наявність прав власності або прав на використання об'єкта);
  - інформація про складові частини, що входять до об'єкта оцінки і підлягають оцінці в його складі;
  - інформація про стан ринку (маркетинг) стосовно оцінюваного об'єкта.
2. Аналіз основних форм використання об'єкта, що оцінюється, та аналіз можливих варіантів його використання.
  3. Збирання та аналіз інформації про умови ринкових угод, про угоди з аналогічними об'єктами, що мали місце на ринку, про можливу реалізацію в минулому.
  4. За аналізу вказаних даних з метою визначення ринкової вартості треба враховувати суттєві відмінності між об'єктом, що оцінюється, та об'єктами — аналогами, аби внести відповідні корекції на ринкову вартість об'єкта. Обов'язково треба враховувати відмінності в обсязі прав, що передаються, в умовах оплати при продажу об'єктів та стану ринку на дату оцінки.
  5. За недостатньої інформації про факти продажу об'єктів, які можна порівняти, використовують дані про пропозиції щодо продажу таких об'єктів, враховуючи при цьому умови та обмеження, наявні при використанні подібної інформації, для оцінки вартості об'єкта, що розглядається.
  6. Збирання та аналіз інформації, необхідної для оцінки складових частин об'єкта.
  7. Збирання та аналіз інформації щодо фактичних затрат на створення частин, котрі можуть замінюватися за своїми споживчими якостями складові, які містяться у складі об'єкта, що оцінюється.
  8. Збирання необхідної інформації та визначення наявного зносу (амортизації) об'єкта, що оцінюється. При цьому враховується функціональний знос (моральне старіння) та можливі втрати вартості, пов'язані з появою на ринку аналогічних об'єктів з більш високими техніко-економічними показниками.
  9. Збирання та аналіз інформації про економічні характеристики об'єкта, що оцінюється. До такої інформації зараховують відомості про:
    - доходи, отримувані від експлуатації об'єкта (потенційні, ті, що плануються, та фактичні);
    - витрати, пов'язані з експлуатацією (використанням) аналогічних об'єктів. При цьому розробляють, якщо це необхідно, обґрунтований прогноз можливих майбутніх доходів та видатків під час експлуатації об'єкта, що оцінюється.
  10. Збирання та аналіз інформації, необхідної для вирахування норми капіталізації і (або) дисконтування), у відповідності до об'єкта оцінки.
  11. Оцінюючи ринкову вартість об'єкта, враховують вплив на вартість наявності та термінів чинних договорів (опційних угод) на продаж або розробку та реалізацію проектів, в яких планується використання об'єкта,

що оцінюється.

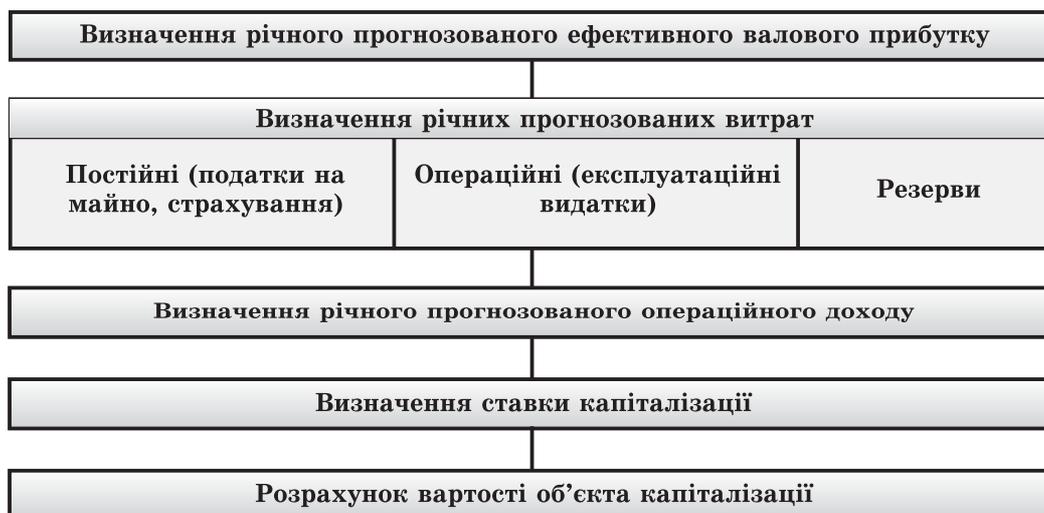
12. Обґрунтоване узгодження розрахованих величин вартості, отриманих в результаті використання різних підходів до оцінки. При цьому кінцевим результатом оцінки може бути як єдине число, отримане через узгодження обчислених різними способами значень вартості, так і діапазон величин, який може містити і значення ринкової вартості об'єкта, що оцінюється.

Прибутковий підхід ґрунтується на припущенні, що типовий інвестор, який купує об'єкт інтелектуальної власності, обов'язково розраховує на майбутній прибуток. Тобто вартість об'єкта, що оцінюється, визначається як його здатність приносити прибуток у майбутньому. Оцінка вартості інтелектуальної власності шляхом оцінки вартості бізнесу являє собою визначення залежності поточної вартості інтелектуальної власності від вартості усіх майбутніх прибутків, які можна одержати за її використання. При цьому майбутні вигоди переводяться

у сьогоденну вартість інтелектуальної власності *методом капіталізації прибутків* або *методом дисконтування* кожної майбутньої вигоди відповідною нормою віддачі. Іншими словами, інвестор купує інтелектуальну власність, яка принositиме прибуток, за сьогоденні гроші в обмін на право одержувати майбутні прибутки від використання цієї власності.

В основу *методу капіталізації прибутків* покладено процес переведення прибутків від використання майна у його вартість. При цьому припускається, що прибуток не змінюється у часі. Тому цей метод краще використовувати для оцінки вартості об'єктів, що вже функціонують та приносять стабільні, тобто такі, що добре прогнозуються, прибутки. Поточна вартість об'єкта оцінки в цьому разі визначається шляхом ділення щорічного прибутку, який отримують від комерційного використання об'єкта оцінки, на коефіцієнт капіталізації.

Алгоритм методу капіталізації прибутків виглядає наступним чином:

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Складним моментом у цьому методі є вибір ставки капіталізації, яка істотно залежить від стабільності майбутнього прибутку. Стабільному приросту прибутку відповідає більш низька ставка капіталізації, що призводить до зростання ринкової вартості інтелектуальної власності. І навпаки, за нестабільних прибутків ставка капіталізації збільшується [6]. Істотним недоліком методу капіталізації є те, що він дає більш-менш достовірні результати лише у разі стабільного прибутку або, якщо його можна спрогнозувати з достатньою вірогідністю. Якщо визначити ставку капіталізації неможливо, цей метод не можна застосовувати взагалі.

Якщо потоки майбутніх прибутків та витрат нестабільні, найкраще використовувати *метод дисконтування*. Підґрунтям методу дисконтування є основні фінансові закони [7], які можна сформулювати так: (1) *сьогоднішній долар коштує більше, ніж завтрашній*; (2) *безризиковий долар коштує більше, ніж ризиковий*.

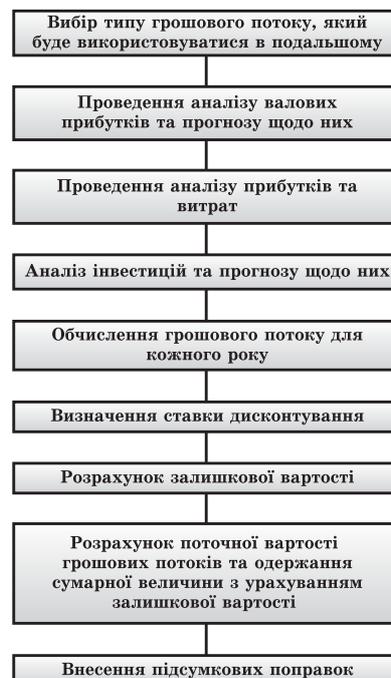
Найвужчим місцем за використання цього методу є визначення ставки дисконтування [8, 9, 10]. Найбільш поширеним для визначення ставки дисконтування є *метод кумулятивної побудови*, коли за основу ставки дисконтування приймають безризикову ставку. Через ризик одержання майбутніх прибутків загальна ставка ризику перевищує безризикову ставку, враховуючи всі види ризику, пов'язані з інвестуванням в інтелектуальну власність, що оцінюється. Такими видами ризику є: величина підприємства (0 — 5 %); якість менеджменту (0 —

5 %); територіальна та виробнича диверсифікованість підприємства (0 — 5 %); структура капіталу (0 — 5 %); диверсифікованість клієнтур (0 — 5 %); стабільність отримання прибутків та ступінь вірогідності їх отримання (0 — 5 %); інші можливі ризики (0 — 5 %) [6].

У розвинених країнах безризикова ставка приймається, зазвичай, на рівні 3 — 4 %, що приблизно відповідає реальній прибутковості довгострокових урядових облігацій США [11]. До цієї ставки додаються "премія" за ризик країни та "премії" за інші можливі ризики.

У нашій країні за початкову рекомендується брати ставку на депозитні вклади юридичних осіб найбільш надійних банків, яка включає безризикову ставку та ставку за інвестиційний ризик в економіку України.

Алгоритм методу дисконтування грошових потоків виглядає наступним чином:

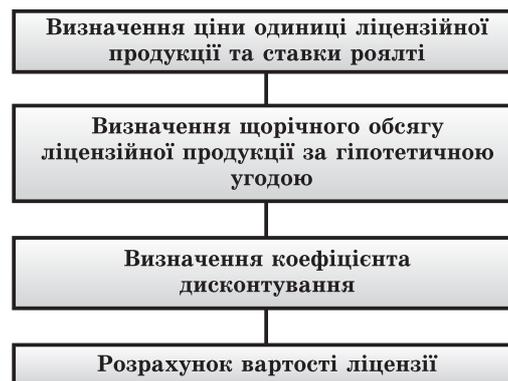

Загалом, слід відзначити, що метод дисконтування грошових потоків потребує великого масиву інформації. Якщо необхідної інформації бракує, прогнозування майбутніх прибутків буде неправильним, що призведе до хибної оцінки вартості інтелектуальної власності.

Досить ефективним за використання прибуткового підходу є також метод звільнення від роялті. Використання цього методу передбачає, що інтелектуальна власність, яка використовується на підприємстві, не належить цьому підприємству. Тому частина доходу підприємства від використання оцінюваного об'єкта як винагорода за гіпотетичною ліцензійною угодою має сплачуватися особам, які буцімто є власниками цієї інтелектуальної власності, але насправді залишається на підприємстві (зменшення можливих затрат). Таким чином підприємство дістає додаткові прибутки, що створюються оцінюваною інтелектуальною власністю. Загальна вартість грошових потоків, сформована на основі таких додаткових прибутків (несплачених роялті), що дисконтують-

ся (капіталізуються), створює ринкову вартість інтелектуальної власності.

Алгоритм застосування методу звільнення від роялті виглядає наступним чином:

На розмір ставок роялті впливають обставини: економічна ефективність ліцензії; наявність та обсяг патентного захисту; обсяг прав, що передаються за ліцензією; обсяг документації на ноу-хау, що передаються; інжиніринговий супровід; кон'юнктура ринку; конкурентні пропозиції [12].

Серед чинників, що визначають вартість об'єкта інтелектуальної власності, слід звернути увагу на наступні [13].

Правові	Витратні	Прибуткові
Термін дії охоронного документа	Витрати на створення об'єкта правової охорони	Очікувані ліцензійні платежі
Надійність охоронного документа	Витрати на реєстрацію прав на підтримку чинності охоронних документів	Очікуваний економічний ефект від використання об'єктів інтелектуальної власності
Обсяг прав, що передаються	Витрати на маркетинг і рекламу	
	Витрати на страхування ризиків, пов'язаних з використанням об'єктів інтелектуальної власності	
	Можливі витрати на розв'язання правових конфліктів	
	Податок на операції, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності	
	Інфляційний фактор	

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Окрім загальних методів, існує ще низка таких, які застосовують в окремих випадках і для певних видів інтелектуальної власності. Наприклад, метод ринкових мультиплікаторів, метод оцінки брендів, методи, засновані на гібридному базисі [14]. Для оцінки вартості інтелектуальної власності найчастіше застосовують методи дисконтування грошового потоку, метод звільнення від роялті, метод оцінки бренду. При цьому зауважимо, що кваліфіковане проведення оцінки — досить складний процес і потребує спеціальних знань та досвіду, а це передбачає доцільність залучення фахівців, які мають відповідну кваліфікацію.

Загальні вимоги до оцінки вартості інтелектуальної власності в наукових установах викладено в "Рекомендаціях з оцінки інтелектуальної власності" [15], розроблених Центром інтелектуальної власності Національної академії наук України, які можуть бути використаними під час передбаченого Законом рецензування особою, котра має на це право, для звіту про оцінку майна (акта оцінки майна), який здійснюється на вимогу особи, котра використовує оцінку майна та її результати для прийняття рішень. ♦

Література:

1. *Принципы формирования нематериальных активов и их классификация.* // http://www/intelpro.ru/pub_d01/htm.
2. *Международные стандарты оценки МСО 1 — 4.* М.: Российское общество оценщиков, 1995.
3. *Там само.*
4. Капіца Ю., Мальчевский І., Аралова Н., Федченко Л. Оцінка вартості інтелектуальної власності в наукових організаціях. // *Вісник НАНУ.* — 2002. — №7. — С. 38-45.
5. Леонтьев Б. Б. *Оценка интеллектуальной собственности для целей лицензирования.* // *WIPO Regional Seminar for Scientists and Researches of Licensing.* — Kyiv, October 5 to 7, 1998.
6. Федотова М. А. *Сколько стоит бизнес? Методы оценки.* — М.: Перспектива, 1996. — 103 с.
7. Тарасевич Е. И. *Оценка недвижимости.* — Санкт-Петербург: 1997. — 422 с.
8. Михайлова Н., Кондрюнина М. *Обоснование ставки дисконтирования путем использования основных рыночных финансовых индикаторов доходности капитала.* // http://www.cfin.ru/finanalysis/discount_rate.htm.
9. Clark J., Hinderland T. *Capital Budgeting/Planning and Control of Capital Expenditures.* — 1997.
10. Комаров А. *Как оценить компанию.* // http://www/irtx.irkru/chuck/_tmp/ren...ry/SMAG/24—1997-111/article_31/htm.

11. *Stocks, Bonds, Bills and Inflation. Ibbotson Yearbook.* — 1999.
12. Новосельцев О. В. Методы расчета цены лицензии. // *WIPO Regional Seminar for Scientists and Researches of Licensing* — Kyiv, October 5 to 7, 1998.
13. Брыжко В. М., Завгородний А. Ф., Пичкур А. В. Лицензирование прав и патентование научно-технологической продукции. — К.: УААН, 1994. — 195 с.
14. *The Valuation of Intangible Assets Special Report No 254.* — 103 p.
15. Рекомендації з оцінки інтелектуальної власності /Ю. Каница, І. Мальчевский, Н. Аралова, Л. Федченко. — К., 2001. — 40 с.

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ

Назва закону	Закон України “Про племінне тваринництво”	Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”
Джерело інформації	Відомості Верховної Ради, 2000, №6-7, ст.37	Відомості Верховної Ради, 2000, №37, ст.307; зі змінами, внесеними згідно із Законом №2188-III (2188-14) від 21.12.2000
Стаття та її назва	Стаття 25. Визнання селекційного досягнення винаходом	Стаття 6. Умови надання правової охорони
Зміст статті	Селекційне досягнення в галузі племінного тваринництва визнається винаходом у встановленому законодавством порядку	2. Об’єктом винаходу може бути: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин тощо) ... 3. Згідно з цим Законом, не можуть одержати правову охорону: сорти рослин і породи тварин

Коментар.

У Законі України “Про племінне тваринництво” можна викласти:
“... визнається новою породою тварин ...”

ПРО ВІДШКОДУВАННЯ РАДІО- І ТЕЛЕМОВНИКАМ

С. Ступак,

науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності, консультант Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності, голова Всеукраїнського об'єднання суб'єктів авторських і суміжних прав "Оберіг"

Сьогодні завершується важливий етап поновлення законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав: прийнято свіжу редакцію галузевого Закону, ратифіковано низку міжнародних актів, що забезпечують охорону авторів, виконавців, виробників фонограм... Етап цей умовно завершується двома нормативно-правовими актами, які остаточно мають визначити умови суспільно-правових відносин стосовно використання авторського і суміжних прав: Постановами КМУ "Про затвердження мінімальних ставок авторської винагороди (роялті) за використання творів науки, літератури і мистецтва та винагороди (роялті) за використання об'єктів суміжних прав і порядку застосування цих ставок" та "Про затвердження розміру винагороди (роялті) за використання опублікованих з некомерційною метою фонограм і відеограм та порядку її виплати".

Надалі йтиметься лише про питання, пов'язані з публічним ефірним і (або) публічним кабельним сповіщенням.

Сподіваюсь, усі розуміють, що авторам, виконавцям, виробникам фонограм, виробникам відеограм треба

виплачувати винагороду. Принаймні, доведеться.

1. Що таке "відеограма"

Радіомовлення передбачає використання музичних та літературних творів. У телемовленні додаються також аудіовізуальні, театральні та інші твори. Усі вони, за винятком творів образотворчого, фотомистецтва, дизайну тощо, подаються через виконання. Виконання, у свою чергу, можуть бути "живими" або зафіксованими у звукозапису (фонограмі) чи відеозапису (відеограмі). Передача мовлення, якщо не врахувати інформаційні блоки, може складатися з безпосередніх, "живих" виконань, фонограм та, у телемовленні, відеограм.

Якщо вийти до лісу з кінокамерою, навряд чи наша зйомка "потягне" на твір, але відеограма, тобто запис рухомих зображень, у нас вийде точно. Усі зображення можуть стати складовою твору. Аудіовізуальний твір завжди фіксується у відеограмі. Театральний твір може або транслюватися "живцем", або також бути зафіксованим у відеограмі. Відеограма і фонограма — різновиди запису:

перша фіксує зображення, а друга — звуки.

2. Що таке "фонограми і відеограми, опубліковані з комерційною метою"

Термін "опублікування" визначено у першій статті Закону України "Про авторське право і суміжні права" (далі — Закон). Він поширюється як на об'єкти авторського права, тобто на твори, так і на такі об'єкти суміжних прав, як фонограми, відеограми. Опублікування — це випуск в обіг примірників зазначених об'єктів способом їх продажу, майнового найму, надання доступу до цих об'єктів через Інтернет або депозитарій. Усі зазначені форми використання, зокрема, фонограм і відеограм, є опублікуванням з комерційною метою. Якщо, згідно зі статтею 21 Закону, вони не використовуються у формі: коротких уривків з виступів і творів, ілюстрацій творів у передачах мовлення навчального характеру, публічного сповіщення попередньо опублікованих або спеціально не заборонених автором статей з поточних, політичних, економічних, релігійних та соціальних питань, сповіщення творів в обсязі, виправданому інформаційною метою, публічного сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів в обмеженому обсязі.

3. Що можна використовувати без дозволу і безоплатно

Без дозволу і без виплати винагороди можна використовувати твір лише по закінченні терміну в 70 ро-

ків від року смерті автора. Також Законом не захищаються виконання, фонограми, відеограми, якщо вже минуло 50 років від року, коли відбулися відповідні виконання або відповідні звуко-, відеозаписи. Враховуються також наведені вище умови, умови статті 21 Закону.

4. Що можна використовувати без дозволу, але з виплатою винагороди

Без дозволу, але з обов'язковою виплатою винагороди на користь виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм можна використовувати фонограми і відеограми, опубліковані з комерційною метою.

Нагадаю, що такими фонограмами і відеограмами є лише ті, які стали доступними через торгову мережу, майновий найм, Інтернет, депозитарій. Якщо фонограма чи відеограма пропонується до використання іншим способом, вони, принаймні, поки що є "некомерційними".

Ставки винагороди за "комерційні" фонограми чи відеограми визначено згаданою вище Постановою КМУ.

5. Що можна використовувати тільки за договором

Дозвіл є необхідним у разі використання творів, стосовно яких не минув термін охорони (70 років по смерті автора), за винятком умов статті 21 Закону.

Додатково необхідно отримати дозвіл на право використання "живих" виконань та фонограм, відеограм, які не опубліковано з комерційною метою.

КОМЕНТАР ФАХІВЦЯ

Зазначені дозволи мають бути оформленими у вигляді договорів до моменту їхнього використання. Таку угоду мають право укласти з мовниками безпосередньо автори, виконавці, виробники фонограм (звуко-режисери), виробники відеограм (кінооператори) або їхні правонаступники за спадком чи договором (усі разом — суб'єкти авторського права або суміжних прав), або повірені зазначених осіб, або належні організації колективного управління майновими правами. Розмір винагороди визначається договором. "Нижньою планкою" цього розміру є мінімальні ставки винагороди авторів, виконавців, виробників фонограм чи відеограм, затверджені відповідною Постановою КМУ (дивись початок статті).

Усі розглянуті варіанти використання об'єктів авторського і суміжних прав передбачають, що мовник здатен ці об'єкти (тобто твори, виконання, фонограми, відеограми) ідентифікувати, а саме: вказати у звіті про виплату винагороди їхню назву, імена відповідних суб'єктів права (авторів, виконавців) та фірми, яким належать майнові права виробників фонограм чи відеограм, оскільки лише зрідка, як показує досвід, такі права залишаються за фізичними особами. Твори, виконання, фонограми, відеограми, які неможливо ідентифікувати, використовувати забороняється.

6. Куди і скільки виплачувати

Винагорода за використання об'єктів авторського і суміжних прав належить, відповідно, суб'єктам авторського права і суміжних прав:

авторам, виконавцям, виробникам фонограм, виробникам відеограм (первинні суб'єкти), спадкоємцям наведених осіб або тим, кому зазначені первинні суб'єкти або їхні спадкоємці передали (відчужили) свої майнові права — права самостійно використовувати результати своєї інтелектуальної діяльності або дозволяти чи забороняти іншим їхнє використання. При цьому таке немайнове право, як право на ім'я, є невідчужувальним, і тому за об'єктом назавжди закріплюється ім'я первинного суб'єкта, який його, відповідно, створив, виконав, зафіксував.

Інакше кажучи, твір чи виконання створено або виконано фізичною особою X, а її майнові права може бути викуплено фізичною або юридичною особою Y. Це дуже часто трапляється в авторському праві і майже завжди має місце у суміжних правах — правах виконавців, виробників фонограм чи відеограм. Якщо намагатися з'ясувати це самому, треба звертатися безпосередньо до суб'єкта первинних прав або його спадкоємця. До речі, немає гарантії, що хтось не введе вас в оману: практика показує, що митці часто або забувають, або не усвідомлюють того, що вони підписують. Не виключається і ймовірність елементарної непорядності, властивої окремим представникам будь-яких професій...

Якщо зважати, що суспільна скарбниця налічує мільйони творів, зрозуміло, що такий шлях пошуку істини веде у безвихідь. Хіба що автор чи виробник з виконавцем самі придуть до вас. У цій ситуації можна укласти пряму угоду з відповідними гарантіями з боку первинного су-

б'єкта майнового права і розраховуватися з ним безпосередньо.

Але й такий сценарій навряд чи може цілковито влаштувати мовника: як працювати, якщо до вас придуть виконавці лише одного хорошого колективу, у якому їх (а таке буває) до 150 осіб? Ця проблема щодо авторського права, яке захищається у світі вже понад 150 років, існує у публічному сповіщенні з перших днів його існування. А 40 років тому додалися ще й суміжні права. У такій ситуації світова практика мала віднайти реалістичні форми роботи з авторським і суміжними правами. Якщо вилучити з розгляду такі унікальні ситуації, коли автор чи виконавець хоче сам розбиратися з усіма мовними організаціями (цих раджу просто вилучати з репертуару), залишаються дві форми управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав:

- управління за дорученням (ст. 46 Закону);
- управління на колективній основі (ст. ст. 47 — 49 Закону, за винятком ч. 5 ст. 47; див. стор. 10 — 12 статті "Управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав в Україні" в журналі "Інтелектуальний капітал" 4'2002, www.ndiiv.org.ua).

Отже, основний обсяг майнових авторського і суміжних прав зосереджено або у фірмах, які ці права фактично викупили, або в осіб, які професійно займаються управлінням цими правами. До речі, часто-густо фірми-власники цих прав також передають ці права в управління. Але кому? І тут мовнику слід бути дуже пильним, тому що заплатити нена-

лежній особі — те саме, що взагалі не заплатити.

Управління за дорученням є формою індивідуального управління: суб'єкт майнового права за договором-дорученням передає своєму повіреному, яким може бути будь-яка фізична або юридична особа, окремі повноваження. Повірений має діяти лише в обсязі повноважень, переданих йому безпосередньо суб'єктом майнового права, та від його (а не свого) імені. Отже, повірений зобов'язаний спочатку довести свої повноваження, надані йому за договором-дорученням, а вже потім заявляти претензії.

Колективне управління за світовою практикою (див. стор. 6 — 10 вказаної вище статті в журналі "Інтелектуальний капітал" 4'2002) не виключає можливості представляти інтереси не тільки тих суб'єктів майнових прав, які уклали з організаціями колективного управління відповідні договори, але й тих, які в Україні ніким не представлені (див. ст. ст. 48, 49 Закону). Але такі повноваження мають бути зафіксованими у статуті конкретної організації колективного управління. Це треба перевіряти. До того ж, організації колективного управління повинні пред'явити свідоцтво, видане Державним департаментом інтелектуальної власності, щодо постановки організації на облік у цій установі. На жаль, департамент ставить на облік не тільки організації колективного управління, що передбачено частиною 1 ст. 48 Закону, але, за власної ініціативи, і державні організації, котрі управляють майновими правами за дорученням. Це може ввести в оману, тому що, згідно з

КОМЕНТАР ФАХІВЦЯ

ч. 2. ст. 47 Закону, держава не може бути засновником організації колективного управління. Важливість цього питання привернула увагу відомого юриста, постійного представника Президента України у Верховній Раді України, народного депутата О.В. Задорожнього, який зауважив, що "такий підхід суперечить ст. 45 Закону України "Про авторське право і суміжні права", що чітко розподіляє способи управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав: а) особисто; б) за дорученням; в) через організації колективного управління. Виконання зобов'язань за договором-дорученням є окремим правочином, суттєво відмінним від управління майновими правами через організацію колективного управління".

Отже, авторське право і "некомерційні" суміжні права мають регулюватися через суб'єктів або повірених, або організації колективного управління у межах пред'явлених заяв суб'єктів та повноважень тих, хто правами управляє. Якщо права ніким не представлено, треба шукати відповідну організацію колективного управління, яка прийме рішення щодо того, чи візьме вона на себе відповідальність з "правового очищення" у даному разі. Якщо результат буде негативним, права використовувати заборонено.

І окремо про збір винагороди за фонограми та відеограми, опубліковані з комерційною метою. Ст. 43 Закону однозначно вказує, що отримувачами мають бути уповноважені Державним департаментом інтелектуальної власності організації колективного управління. І ніхто інший. До визначення уповноважених орга-

нізацій можна укласти договори з іншими відповідальними особами, але лише на період до моменту визначення саме уповноважених, тому що відповідальність у мовника виникне з моменту опублікування вказаної вище Постанови КМУ, а уповноважені організації визначаються (за Постановою) впродовж двох місяців, хоча можна припустити, що цей процес триватиме довше...

P.S. Що робити бухгалтерів з роялті

Як відомо, роялті (у першому випадку — винагорода суб'єктам авторського і суміжних прав) є нематеріальним активом, який потребує специфічного бухгалтерського обрахунку. Вирішення цього непростого питання дасть змогу віднести ці платежі на собівартість, уникнувши зайвих видатків — податку на прибуток та податку на додану вартість. Якщо не вдасться розібратися самому, спробуймо зробити це разом. ♦

ПРОФЕСІЙНА НАЗВА РОБОТИ: ФАХІВЕЦЬ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В. Кращенко,
*учений секретар НДІ інтелектуальної власності,
кандидат технічних наук*

Останнім часом до Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності збільшилася кількість звернень громадян, котрі працюють у сфері інтелектуальної власності. Звернення найчастіше стосуються кадрових питань, зокрема, щодо унормованої професійної діяльності, системи підготовки фахівців та можливості захисту дисертаційних робіт з права інтелектуальної власності.

Аналіз звернень засвідчив, що підставою для серії таких запитань слугувала публікація [1]*, яка, загалом, вдало висвітлює пошук шляхів впровадження спеціалізації "Інтелектуальна власність" для підготовки науковців вищої кваліфікації. Проте наведений в публікації рисунок тільки дезорієнтує читача. Так звана "кадрова піраміда" не дає відповідей на прості запитання. Що міститься між "Фахівцями інтелектуальної власності за кодом 3442" і "Магістрами та спеціалістами", між останніми та "Докторами і кандидатами наук", а що у верхній частині піраміди? Змішано коди Класифікатора професій, коди спеціальностей

освітньо-кваліфікаційного рівня і шифри наукових ступенів кандидатів та докторів наук, до того ж, наведені шифри не відповідають стану справ, а є тільки можливим передбаченням.

Для відповіді на поставлені та інші запитання розглянемо проблему, що виникла, окремими частинами.

Передусім розглянемо коди професії "Фахівець інтелектуальної власності" за витягом з Класифікатора професій ДК 003-95 [2] (Таблиця 1). Окреме дослідження виявило, що згадана професія є не тільки в "Розділі 3. Фахівці, код 3442", а й у "Розділі 2. Професіонали, код 2442" (у Класифікаторі допущено помилку, за нашою рекомендацією її виправлено). Тепер доцільно розглянути кваліфікаційні характеристики для працівників, зачислених до згаданих розділів 2 і 3 за довідником [3].

2. Професіонали

Розділ включає професії, що передбачають високий рівень знань в галузі фізичних, математичних, тех-

* Коли готувалася ця стаття, з'явилася ще одна публікація, в якій наведено згадану "кадрову піраміду": Цибульов П.М. Перспективи отримання наукових звань у сфері інтелектуальної власності, (ж-л "Інтелектуальна власність", № 11, 2002).

КОМЕНТАР ФАХІВЦЯ

Таблиця 1

Коди професії “Фахівець інтелектуальної власності”
Витяг з Класифікатора професій (КП) ДК 003-95 зі змінами та доповненнями
(Наказ Держстандарту України від 15.04.2002 р. за № 230)

Розділ	Коди	Професія
1. Керівники	–	–
2. Професіонали	2442	Фахівець з інтелектуальної власності
3. Фахівці	3442	Фахівець з інтелектуальної власності
4. Технічні службовці	–	–

нічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук.

Професійні задачі полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання визначених проблем чи у систематизованому викладі відповідних дисциплін у повному обсязі.

До цього розділу належать професії, що вимагають від працівника, з урахуванням кола та складності визначених професійних задач і обов'язків, кваліфікації, відповідно до:

- 1) диплома про вищу освіту, що відповідає рівню фахівця, магістра;
- 2) диплома про присудження ученого ступеня:
  - кандидата наук;
  - доктора наук;
- 3) атестата про затвердження вченому званні:
  - старшого наукового співробітника;
  - доцента;
  - професора.

3. Фахівці

Розділ включає професії, що вимагають знань в одній чи більше галузях природних, технічних чи гуманітарних наук.

Професійні задачі полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень і використанням методів відповідних наук.

До цього розділу належать професії, яким відповідає кваліфікація по диплому чи іншому відповідному документу:

- молодшого фахівця;
- бакалавра;
- фахівця, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру і т.п.);
- фахівця (на роботах з управління складними технічними комплексами чи їхньому обслуговуванню).

Ці відомості дають унормовану підставу для зарахування на ту чи іншу посаду фахівця інтелектуальної власності, відповідно до отриманої освіти та досвіду роботи.

Розглянемо Таблицю 2, де наведено коди спеціальності “Інтелектуальна власність” для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів [4]. Як бачимо, цей нормативний документ для молодших спеціалістів та бакалаврів згадану спеціальність поки що не передбачає. Проте інформація

Таблиця 2

Коди спеціальності "Інтелектуальна власність"
 Витяг з Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями
 (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.1997 р. за № 507)

Напрямок підготовки	Спеціальність	Освітньо-кваліфікаційний рівень			
		Молодший спеціаліст	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр
Специфічні категорії					
	Інтелектуальна власність	–	–	7.000002	8.000002

попереднього абзацу таку "лазівку" все-таки дає.

Слід зазначити, що відповідно до "Переліку" [4], спеціальність "Інтелектуальна власність" не є вузько направленою, як, наприклад, "фізика" чи "математика". Її зараховано до специфічної категорії, тобто до такої, що має міжвідомчу спрямованість, міжгалузевий характер, оскільки фахівці з інтелектуальної власності можуть працювати у будь-якій галузі знань.

Тепер перейдемо до переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження науко-

вих ступенів і присвоєння вчених звань (Таблиця 3) [5]. Тут не йдеться про будь-які передбачення. Відповідь однозначна. Захист дисертаційних робіт з права інтелектуальної власності має провадитися в галузі юридичних наук (шифр 12) за групою спеціальностей "цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право", зокрема, за шифром 12.00.03.

На нашу думку, інформацію усіх наведених таблиць можна систематизувати і надати читачу у вигляді зведеної Таблиці 4 відомостей відповідності форм навчання, освітньо-кваліфікаційного рівня, ученого ступеня, а також розділів і кодів

Таблиця 3

Шифри наукових ступенів кандидата та доктора наук
 Витяг з переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань
 (Наказ ВАК України від 10.06.1999 р. за № 288)

Шифр	Галузь, група спеціальностей, спеціальність	Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь
12	Юридичні науки	
12.00.03	Цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право	Юридичні

КОМЕНТАР ФАХІВЦЯ

Таблиця 4

Зведені відомості відповідності форм навчання, освітньо-кваліфікаційного рівня, ученого ступеня, а також кодів та розділів класифікатора професій

Форма навчання	Освіта			Учений ступінь
	Середня спеціальна	Базова вища	Вища	
Коледж	Молодший спеціаліст код 3442	--	--	--
Бакалаврат	--	Бакалавр код 3442	--	--
Спеціалісти	--	--	Спеціаліст код 2442	--
Магістратура	--	--	Магістр код 2442	--
Аспірантура	--	--	--	Кандидат наук код 2442
Докторантура	--	--	--	Доктор наук код 2442
Розділ класифікатора професій	3. Фахівці		2. Професіонали	

Таблиця 5

Варіанти похідних професій

Витяг з Додатку В Змін № 4 до “Класифікатора професій” ДК 003-95, затверджених наказом Держстандарту України від 15.04.2002 р. За № 230

Похідні слова до професій (професійних назв робіт)	Назва професії
Головний	Фахівець з інтелектуальної власності
Провідний	
Старший	
Молодший	
<p>Примітка. Похідні слова до професій (професійних назв робіт) можуть застосовуватися за умови збереження галузевої та функціональної належності, кваліфікаційних вимог, виключення дублювання, збереження коду новоутвореної професії. Назви професій можуть бути розширені за потребою користувача для внутрішнього використання термінами та словами, які уточнюють місце роботи, виконувані роботи, сферу діяльності, за умови дотримання лаконічності викладення.</p>	

Класифікатора професій. Читач погодиться, що запропоноване зведення є більш однозначним, ніж згадана нами "кадрова піраміда" [1].

Звернемо увагу читача також на відомості, наведені у Таблиці 5 [3].

Вони повною мірою відповідають на запитання щодо подальших можливих варіантів назв посад працівників — фахівців з питань інтелектуальної власності. ♦

Литература:

1. Цибульов П.М. Про перспективи підготовки кандидатів і докторів наук у сфері інтелектуальної власності. 6-а Міжнародна научно-практична конференція "Актуальні проблеми інтелектуальної власності". Матеріали виступів. Алушта, 2-6 вересня 2002 г.
2. Державний класифікатор України "Класифікатор професій ДК 003-95", зі змінами та доповненнями № 4, затвердженими наказом Держстандарту України від 15.04.2002 р. № 230.
3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Розділ 1. Професії керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців, які є загальними для всіх видів економічної діяльності/ Уклад. Н. Павленко. — Х.: Фактор, 2002. — 360 с.
4. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 (остання редакція).
5. Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Наказ ВАК України від 10.06.1999 р. № 288.

ДО ВІДОМА ЧИТАЧІВ

Згідно з інформацією ВОІВ, в Україні 2001 року за національною процедурою надійшло 8583 заявки на знаки для товарів і послуг. Це на 37% більше, ніж 2000 року, що пояснюється збільшенням на 55% кількості заявок від національних заявників. Активність іноземних заявників дещо знизилася і становила лише 20% від загальної кількості заявок. 2001 року зареєстровано 4389 свідоцтв на знаки для товарів і послуг.

З Міжнародного бюро ВОІВ надійшло 5614 міжнародних заявок, з яких 5295 — за Мадридською угодою, а 317 — за Протоколом до Мадридської угоди. Правову охорону 2001 року отримали 4286 міжнародних знаків.

Загалом, станом на 1 січня 2002 року в Україні надано правову охорону 32340 міжнародним знакам.

За інформацією із сайту <http://www.mon.gov.ua>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ. ОЦІНКА, ОБЛІК, ОПОДАТКОВУВАННЯ

13-14 листопада 2002 р. у м. Алушті відбувся науково-методичний семінар "Інтелектуальна власність. Оцінка, облік, оподаткування", проведений за ініціативи Науково-дослідного інститут інтелектуальної власності АПрН України, у роботі якого активну участь брали фахівці з питань економіки та бухгалтерського обліку, науковці, патентознавці підприємств і установ усіх форм власності.

Доповіди зробили: науковий керівник семінару, д.е.н., професор Олександр Бутнік-Сіверський; к.т.н., ст.н.с. Валерій Кращенко; к.т.н., ст.н.с. Юрій Лапшов; к.т.н., Людмила Федченко; аспірантка Юлія Борко.

Основна мета семінару — пошук шляхів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Доповіди, виступи, аналіз ситуацій та дискусія, що розгорнулася, стосувалися методології і практики оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, процедур такої оцінки за сучасних економічних умов, оподаткування операцій з нематеріальними активами в господарській діяльності, особливості операцій з придбання, продажу, внесення до статутного фонду нематеріальних активів, їх оцінки, переоцінки, амортизації та бухгалтерського обліку.

Учасники семінару отримали інформаційні матеріали, зокрема, нормативні акти України з охорони та оцінки прав інтелектуальної власності, а також "Практичний посіб-

ник з оподаткування нематеріальних активів" та "Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів", люб'язно надані директором Інституту промислової власності Аллою Красовською.

Інформаційну підтримку семінару надав науково-практичний журнал "Інтелектуальний капітал".

Група учасників семінару

Організаційне забезпечення семінару на високому рівні здійснив Кримський республіканський центр науково-технічної й економічної інформації. Розміщення учасників та вишукане обслуговування проведено в одному з найкращих пансіонатів Криму "Бригантина".

*Редколегія журналу
Фото надано Ю. Титовим*

ЗАГАЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ ДО СПІЛЬНОЇ МЕТИ

У січні 2003 року надійде до читачів перший номер **Всеукраїнської щотижневої газети "Интеллектуальная собственность"**. Перший номер у статусі Всеукраїнської газети, але не перший взагалі. Офіційною датою народження видання вважається 30 квітня 1999 року, коли побачила світ найперша, тоді ще обласна газета "Интеллектуальная собственность". За ці роки колектив редакції подолав на своєму шляху безліч труднощів і перешкод, багато чого навчився. І цілий цей час ми робимо свій внесок до загальної справи розвитку процесів створення інтелектуальної власності (ІВ), її ефективного використання, інформування читачів про досягнення в дарині ІВ як в Україні, так і за кордоном. Придбаний досвід дуже придався у створенні періодичного видання для цілої України.

Основний склад редакції становлять співробітники Української інженерно-педагогічної академії, розташованої в м. Харкові, яка однією з перших в Україні почала підготовку менеджерів інтелектуальної власності. Наша держава володіє колосальним інтелектуальним потенціалом і має велику кількість вищих навчальних закладів, конструкторських бюро, науково-дослідних інститутів і промислових підприємств, здатних створювати продукцію зі світовими показниками якості. Тому рівнобіжна робота з підготовки фахівців у сфері ІВ і видання періодичного друкованого органу, що

висвітлює питання, пов'язані з ІВ, яка нами проводиться, є одним з пріоритетних завдань для нашої молоді держави.

Ми не єдині працюємо в цьому напрямку. Ціла низка чинних і тих, що з'являються, видань допомагають громадянам нашої країни розібратися в складних відносинах, що виникають на ринку ІВ. Редакція газети не збирається протиставляти себе жодному з них. Навпаки, ми завжди раді співробітництву, бо небезпідставно вважаємо, що тільки обопільними зусиллями можна досягти *нашої головної мети* — створення національної інтелектуальної власності і її ринку. Це має прискорити процес відродження промисловості на нових засадах і дасть змогу Україні увійти до світової співдружності рівноправним членом. Редакція насамперед хоче бачити своє видання популяризатором ідей щодо створення, охорони, захисту і вмілого використання ІВ серед широкого загалу читачів, своєрідною "легкою кавалерією", що розчищає простір для основних сил. Усі матеріали, які буде запропоновано нашим читачам, розраховані не тільки на фахівців, але і на людей, яким словосполучення "інтелектуальна власність" говорить дуже мало.

У рубриках газети будуть висвітлюватися досягнення в галузі інтелектуальної власності окремих підприємств і організацій, пропонуватимуться інтерв'ю з винахідниками, вченими — творцями ІВ. Одну з руб-

рик буде присвячено питанням законодавства України у сфері ІВ, його вдосконаленню. Будуть друкуватися матеріали Державного патентного відомства України, висвітлюватимуться практика і дослідження в ділянці патентознавства. Поряд з питаннями промислової власності буде приділятися увага питанням авторського права і суміжних прав в Україні, публікуватимуться офіційні повідомлення.

Планується приділяти значну увагу аналізу перспективних напрямків науки і техніки, розвиток яких призведе до створення нових об'єктів ІВ.

Питання економіки ІВ, вартісної оцінки прав на об'єкти ІВ, практики захисту ІВ у суді в разі несанкціонованого її використання є найменш вивченими і дослідженими. Їм газета буде приділяти особливу увагу.

На "сторінках відпочинку" у газеті будуть публікуватися статті про новинки науки і техніки, цікаві факти з життя вчених, винахідників; матеріали про "науку на межі фантастики"; малюнки гумористичного характеру, анекдоти, курйози з жит-

тя винахідників, учених, а також кросворди і головоломки, пов'язані з інтелектуальною власністю.

Авторами багатьох статей будуть і самі читачі газети — винахідники і вчені, патентознавці і юристи, економісти і маркетологи, а також усі, хто цікавиться питаннями ІВ. На наших сторінках вони поділяться своїми думками, набутим досвідом і конкретними пропозиціями.

Ми запрошуємо до взаємовигідного співробітництва власників патентів, ноу-хау, об'єктів авторського і суміжного прав, які зможуть розмістити рекламу стосовно продажу своїх об'єкти ІВ.

Ми розраховуємо на співпрацю й активну підтримку широкого кола читачів, державних і комерційних структур, усіх, хто небайдужий до розвитку ІВ, — основи піднесення промисловості України.

*Редакція газети
"Интеллектуальная
собственность"*

ФАКТ ДНЯ

Користувачі Інтернету звичаються платити за інформацію, розміщену у Всесвітній Мережі. За прогнозом дослідницького агентства IDC, 2002 року користувачі Інтернету витратять на купівлю інформації \$ 50 млрд. 2006 року ця сума зросте до \$ 108 млрд. Згідно з дослідженням, здійсненим маркетинговим агентством eMarketer, наприкінці 2003 року понад 13 % американських користувачів Інтернету (близько 21 млн. осіб) будуть оплачувати інформацію. Це на 3 % більше, ніж 2002 року (\$ 15,7 млн.).

*За матеріалами
Washington ProFile*

Показчик статей і матеріалів, надрукованих у журналі 2002 р.

Стор.

№ 1

Передмова	3
Привітання Президента НАН України Патона Б.Є.	4
Привітання Президента АПрН України Тація В.Я.	5
<i>Святоцький О.Д.</i> Інтелектуальна власність. Крок до науки	6
<i>Крайнев П.П.</i> Патентна політика: якою їй бути?	11
<i>Бутнік-Сіверський О.Б.</i> Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект	16
<i>Притика Д.М.</i> Роль господарських судів у захисті прав інтелектуальної власності	28
<i>Глухівський Л.Й.</i> Наукова творчість і авторське право	30
<i>Трейнер Т.П.</i> Практика правозастосування та боротьба з контрафактною продукцією	34
Указ Президента України від 30 січня 2002 р. № 85/2002 “Про невідкладні заходи щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності в процесі виробництва, експорту, імпорту та розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування”	43
Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. № 582 “Про створення Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності”	45
Добірка видань	46

№ 2

Заява генерального директора Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ)	3
<i>Підопригора О.А.</i> Проблеми цивільно-правового захисту права інтелектуальної власності	4
<i>Ревуцький С.Ф.</i> Теоретичні та практичні проблеми використання інтелектуального капіталу	10
<i>Крижна В.М.</i> Види ліцензійних платежів у патентному праві України	14
<i>Дроб'язко В.С.</i> Європейський досвід колективного управління правом слідування	20

<i>Комзюк Л.Т.</i>	Правове регулювання статусу патентного відомства Польщі	30
<i>Ступак С.К.</i>	Забезпечення права інтелектуальної власності в мистецтві	38
	Рішення про створення у складі МКАС при ТПП України спеціалізованої колегії з розгляду зовнішньоекономічних спорів у сфері інтелектуальної власності	45
	Рекомендаційний список арбітрів Колегії МКАС при ТПП України з розгляду зовнішньоекономічних спорів у сфері інтелектуальної власності	46

№ 3

<i>Підпригоро О.А.</i>	Проблеми цивільно-правового захисту права інтелектуальної власності	3
<i>Паскуаль К.</i>	Роль захисту інтелектуальної власності в розвитку України	11
<i>Бачун О.В.</i>	Захист об'єктів інтелектуальної власності в господарських судах України	15
<i>Глотов С.О.</i>	Про право власності на державні нормативні документи	20
<i>Бернадська І.В.</i>	Інноваційна діяльність та можливості розвитку малого і середнього бізнесу	29
<i>Кращенко В.П.</i>	Спільність інтересів викладачів і науковців сфери інтелектуальної власності	36
	Знайомтесь: АТ "Кредит Банк (Україна)"	41
	Про проведення VI Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми охорони інтелектуальної власності"	46
	Сертифікат суб'єкта оціночної діяльності	47

№ 4

<i>Захарченко Т.Г.</i>	Арбітраж у сфері інтелектуальної власності	3
<i>Ступак С.К.</i>	Управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав в Україні	6
<i>Дроб'язко Р.В.</i>	Право на переклад: міжнародні та національні аспекти	13
<i>Мигула Н.В.</i>	Експрес-аналіз виробничо-господарської діяльності молокозаводу з прогнозними оцінками	22

Науково-практичний семінар із судьями господарських судів України	26
З історії виникнення найпопулярнішої інтелектуальної гри ХХІ століття	30
Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 14.01.2002 р. № 01-8/31 “Про деякі питання практики вирішення спорів, пов’язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність”	32
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 321-р “Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності”	40
Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності	41
Підручник для студентів вищих навчальних закладів “Право інтелектуальної власності”	47

№ 5

<i>Святоцький О.Д.</i>	
<i>Захарченко Т.Г.</i>	Проблеми охорони загальновідомих знаків .....
	3
<i>Бутнік-Сіверський О.Б.</i>	
	До впровадження наукової спеціальності “Інтелектуальна економіка” .....
	10
<i>Петренко С.А.</i>	Правові підходи щодо захисту комп’ютерних програм .....
	17
<i>Васьковська Т.А.</i>	Авторські та суміжні права в кабельному телебаченні .....
	25
<i>Крижанівський О.В., Кравець М.М., Буткевич О.С., Федченко Н.Г.</i>	
	Постановка на митний контроль товарів, що містять об’єкти інтелектуальної власності .....
	32
Рекомендації VI міжнародної науково-практичної конференції “Крим — 2002”	40
Угода про співробітництво та організацію взаємовідносин	43
Про проведення науково-практичного семінару “Інтелектуальна власність. Оцінка, облік, оподаткування”	45
Витяг з наказу Міністерства юстиції України та Академії правових наук України № 644/7-112 від 28.08.2002 р. “Щодо атестації експертів Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності”	46

ДО ВІДОМА ЧИТАЧІВ

Витяг з наказу Міністерства юстиції України “Про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів” 47

№ 6

<i>Крайнєв П.П.</i>	Від інтелекту до капіталу 3
<i>Дроб'язко В.С.</i>	Про виплату винагороди авторам аудіовізуальних творів 11
<i>Мельников М.В.</i>	Аналіз світового досвіду боротьби з піратством в авторському праві і суміжних правах 16
<i>Кириченко І.А.</i>	Експертне дослідження у судових спорах про порушення прав інтелектуальної власності 24
<i>Ревуцький С.Ф.</i>	Удосконалення правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні 33
	Постійний та змінний склад Центральної експертно-кваліфікаційної комісії Міністерства юстиції України 39
	Список атестованих судових експертів Міністерства юстиції України з правом проведення експертиз, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, працівників НДІ інтелектуальної власності 40

№ 7 — 8

<i>Тацій В.Я., Підпригора О.А., Святоцький О.Д.</i>	Нагальна потреба інтелектуально-правової освіти в Україні 3
<i>Шупеня М.М.</i>	Питання судово-експертної діяльності 10
<i>Крайнєв П.П.</i>	Формування системи органів управління промисловою власністю в Україні 16
<i>Олійник О.С.</i>	Шляхи інтернаціоналізації інноваційної діяльності та проблеми патентування новітніх технологій в Україні 25
<i>Закорецька Г.</i>	Проблемні питання розвитку законодавства України про інтелектуальну власність 34
<i>Різун В.Ф., Осипенко С.Б.</i>	Деклараційний патент — ілюзія захисту 37
<i>Буров О.Ю.</i>	Людський чинник у формуванні інтелектуального капіталу 42

<i>Прахов Б.Г.</i>	Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт охорони інтелектуальної власності	46
<i>Капіца Ю.М., Федченко Л.Ю.</i>	Методологічні підходи до експертної оцінки вартості нематеріальних активів (інтелектуальної власності)	51
Правові колізії		61
<i>Ступак С.К.</i>	Про відшкодування радіо- і телемовникам	62
<i>Кращенко В.П.</i>	Професійна назва роботи: фахівець з інтелектуальної власності	67
Інтелектуальна власність. Оцінка, облік, оподаткування		72
Загальними зусиллями до спільної мети		73
Показчик статей і матеріалів, надрукованих у журналі 2002 р.		75

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

*Із січня 2003 року науково-практичний журнал **Інтелектуальний капітал** виходитиме один раз на два місяця. Передплату журналу ви зможете здійснити у будь-якому поштовому відділенні України.*

Сподіваємося, що наш журнал буде корисним помічником у вашій справі!

Вартість передплати на 2003 рік					
	Індекс	2 міс/грн	4 міс/грн	6 міс/грн	12 міс/грн
Фізичні особи	23594	4	8,10	11,95	23,40
Юридичні особи	23595	6	12,10	17,95	35,40

**З глибокою повагою
редакційна колегія**

Наукова рада журналу:

Святоцький О.Д. (голова наукової ради), Андрейцев В.І., Бутнік-Сіверський О.Б., Врублевський В.К., Кремень В.Г., Кузнецова Н.С., Лавринович О.В., Литвин В.М., Мироненко Н.М., Ніколаєнко С.М., Патон Б.Є., Підпригора О.А., Побірченко І.Г., Притика Д.М., Редько В.В., Семиноженко В.П., Семчик В.І., Сташис В.В., Стефанюк В.С., Табачник Д.В., Тацій В.Я., Шемшученко Ю.С., Ющенко В.А.

Редакційна колегія журналу:

Крайнев П.П. (головний редактор), Андрощук Г.О., Бачун О.В., Бендаловський А.А., Головченко Л.М., Грошевий Ю.М., Довгерт А.С., Дорошенко О.Ф., Дроб'язко В.С., Закалюк А.П., Захарченко Т.Г., Індукаєв В.К., Капіца Ю.М., Карабань В.Я., Клявлін В.В., Копиленко О.Л., Коссаєв В.М., Кращенко В.П. (заступник головного редактора), Кротюк В.Л., Крупко П.М., Крупчан О.Д., Кубів С.І., Лебідь Н.П., Лебідь С.А., Мельниченко О.І., Панов М.І., Пасенюк О.М., Підпалов Л.В., Полянничко А.О., Прахов Б.Г., Резун В.Ф., Родіонов М.К., Сегай М.Я., Сіренко В.Ф., Теплюк М.О., Федченко Л.Ю., Худолій Б.М.

Кузько Е.К. — відповідальний секретар

Засновник —

**Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності**

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 5664 від 05.12.01

До уваги авторів та читачів

Редакція приймає рукописи статей як на електронних носіях, набраних у програмах MS Office, так і видрукованими на папері.

Авторів просимо разом з матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси і контактних телефонів.

Редакція залишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, що містяться у рукописах, відповідальність несе автор.

Журнал приймає замовлення на розміщення реклами

Адреса редакції: 04119, м. Київ, вул. Сім'ї Хохлових, 15

Телефон: 455-63-79, тел/факс: 455-63-78

Листування: 01030, м. Київ-30, а/с — 223

www.ndiiv.org.ua

e-mail: icapital@i.com.ua

Комп'ютерна верстка — Т. Супрун

Коректор — А. Куниця

Дизайн — Е. Кузько

Здано до набору 28.11.02. Підписано до друку 23.12.02 Формат 70x108/16.

Папір офсетний. Офсетний друк.

Наклад 500 примірників. Зам. 2-1230

Надруковано з оригінал-макета у ДП "Експрес-поліграф"
04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 47, корп. 2
